

VARIA

– VÉLEMÉNYEK –

**Az Európai Unió tagállamai közötti bűnügyi és
büntetésvégrehajtás-jogi együttműködés új dimenziói***

BÉKÉS ÁDÁM
egyetemi tanársegéd

I. Előzetes megfontolások

Még talán új az érzés, és mint a felcseperedő kisgyermek, kíváncsian szemlélünk körül, mi is változott 2004. május 1. napja óta. Nem volt fájdalom vagy bizsergés, amely kézzelfoghatóvá tette volna azt az óriási változást, amely egyik pillanatról a másikra, mintegy egy szilveszteri gongütés lezajlott. Pedig felkészülni volt elég idő, ám úgy tűnik, különösen a büntetőjogászok esetében, mégsem ismerjük a valós hatásokat. Minden gondolatunkban ott gyökerezik az a meggyőződés, hogy a büntetőjog és büntetésvégrehajtási-jog tipikusan a nemzeti jog keretei által határolt, így az Európai Unió jogának nem lehet létjogosultsága.

Ennek a meggyőződésnek nem csupán a több száz éves múlt az alapja, hiszen maga az Európai Közösségeket alapító Római Szerződés is kizárja a közösségi jog kereteiből a büntetőjogot. Az unió jogában alkalmazott hárompilléres megoldásnak éppen a büntetőjog tekintetében van igazán jelentősége, tudniillik mint harmadikpilléres joganyag nem tartalmaz a tagállamok számára kötelező érvényű rendelkezéseket.¹ A tagállamok soha nem hatalmazták fel az Európai Uniót, hogy az állami büntetőhatalom egészét, vagy annak egyes funkcióit elláthassa, tehát a ‘ius puniendi’ a nemzeti jog keretei között maradt annak átruházása nélkül.

A büntetőjog és a büntetésvégrehajtási-jog tudománya, mint egymást kiegészítő bűnügyi tudományok három dimenzióban jelennek meg, mind a jogtudós, mind pedig a gyakorló jogász számára. Ez a három dimenzió átfogja a múltat, a jelent, és a

* Készült a PPKE Büntetőjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszéke által szervezett nemzetközi tudományos konferencián elhangzott előadás alapján.

¹ A Római Szerződés 280. cikke alapján az ún. „első pillér” szabályai nem érinthetik a nemzeti büntetőjog alkalmazását, és nem lehetnek hatással az egyes tagországok igazságszolgáltatására. Ebből következően csak a harmadik pillér „adhat otthont” a bűnügyi szabályok számára. A Maastricht-i Szerződés óta beszélhetünk „harmadik pillérrel”, amely az Európai Unió tagállamai közötti belügyi és igazságügyi ún. „közös érdekű kérdéseket” foglalja össze 9 csoportban.

jövőt. A bűnügyi tudományoknak története van, amely örökséget, tapasztalatot nyújt a mai jogász számára. Egy olyan szerves fejlődés pályáját rajzolja meg, amely alapot ad és elvezet a jelen büntetőjogának dogmatikájához.

Számos tudósnál olvashatunk annak kifejtéséről, hogy a bűnügyi tudományok a „*lett*” világához tartoznak. Oka, hogy a bűnügyi tudományok hosszabb-rövidebb fáziskéséssel reagálnak a társadalom problémáira, kihívásaira. Annak érdekében, hogy ez a fáziskésés minél kisebb legyen, és az állami büntetőhatalom hatékonyabban tudjon fellépni a bűnelkövetőkkel szemben, alakult ki a büntetőpolitika, amely ennek a tudományos rendszernek a harmadik dimenziója. A büntetőpolitika összefoglaló név is lehet, mert alatta értjük az anyagi büntetőjog, az eljárásjog, és a büntetésvégrehajtási-jog jövőre vonatkozó válaszait. Amikor a közösségi jog és a nemzeti büntetőjog kapcsolatáról beszélek, lényegében ez utóbbi dimenzióban mozgok. Célom tehát meggyőző erővel bemutatni azt a tényt, hogy a közösségi jog jelen van és beleavatkozik – indirekt módon – a nemzeti büntetőjogunkba a jelen világában is.

II. Egy utópia valósága

Nagy Ferenc professzor úr egy nemrégiben megjelent könyv előszavában az alábbi sorokat írja: „Az európai bűnelkövető európai területen euro-bűncselekményt követ el, amely miatt európai rendőrség nyomoz, majd európai ügyészség vádat emel az európai büntetőbíró előtt, és az ott született elmarasztaló ítéletet európai büntetés-végrehajtás fogyanatosítja.”

Ez az utópisztikus kép némileg talán sokkoló. Jelentése ugyanis az, hogy az Európai Unió, annak tagállamaitól átveszi a nemzetállami büntetőhatalom minden részletét az elkövetés utáni eljárás megindításától a szankció végrehajtásáig, és egységes büntetőjogot alkotva alapítja meg a „szupranacionális” büntetőhatalmat. Ez a kép némileg orwell-i, de talán leginkább azért, mert ismeretlen. De a felvetésre a jogalkalmazó – első ijedtsége után – megnyugodva, egy sóhajtás után legyint, mondván, a fenti kép olyannyira utópisztikus, hogy megvalósulása a közeljövőben biztosan nem várható.

Ezt a véleményt nem tudom osztani, és nem is kívánok megkönnyebbülve felsóhajtani, mert a fent megrajzolt mozaikokból álló kép egyáltalán nem tartozik az utópia körébe. Európai bűnelkövetőt nem nehéz találni, csak a határokon átnyúló bűnözésre kell gondolni és kinyitni az Európai Unió tagállamaival folytatott bűnügyi együttműködésről szóló 2003. évi CXXX. törvényt. Igaz ugyan, hogy ezeket a terhelteket egyelőre mint olasz, német, magyar vagy szlovák állampolgárként nevesítjük, ugyanakkor azzal a tuddattal, hogy mindnyájan az Európai Unió állampolgárai (lásd európai elfogatóparancs).

Folytatva, valóban megállapítható, hogy nincs még euro-bűncselekmény, de azért vessünk egy pillantást a Btk. 314. szakaszára.²

² 314. § (1) Aki az Európai Közösségek költségvetését károsítja azzal, hogy

a) az Európai Közösségek által vagy nevében kezelt pénzalapokból származó támogatásokkal,
b) az Európai Közösségek által vagy nevében kezelt költségvetésbe történő befizetésekkel kapcsolatban valótlan tartalmú nyilatkozatot tesz, valótlan tartalmú, hamis vagy hamisított okiratot használ fel, avagy az előírt tájékoztatási kötelezettségének nem vagy megtévesztésre alkalmas módon hiányosan tesz eleget, büntetett követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

De gondolhatunk a későbbiekben kifejtett – Delmas-Marty professzor asszony által vezetett munkacsoport – büntetőtörvénykönyv-koncepciójára, amelyben találunk néhány modell-bűncselekményt.³ Európai rendőrségi együttműködés létezik, hiszen a 90-es évek vége óta működik az Europol. Napjainkban még nincs európai ügyészség, de az Európai Bizottság 2001. december 11-én tette közzé a közel száz oldal terjedelmű, „a Közösség pénzügyi érdekeinek védelméről és az Európai Ügyészség megalapításáról”⁴ szóló Zöld Könyvet.⁵

Intézményi szempontból európai büntetőbíróság nem létezik, de előadásom későbbi részében éppen azt szeretném bemutatni, hogy önmagában az Európai Bíróság képes a nemzeti büntetőjogokba, és büntetésvégrehajtás-jogi rendszerekbe beavatkozni. Arra a megállapításra pedig, hogy a büntetésvégrehajtási-jogot elkerüli az uniós dömping, a válasz megint csak nemleges. Nemzeti jogunkban is hatályban van az európai elfogatóparancs, illetve a mindennapok során alkalmaznunk kell azokat az ajánlásokat és előírásokat, amelyeket a közösségi jog alapján végrehajtási rendszerünk számára előírnak.

De mit jelent valójában az Európai Unió a bűnügyi tudományok számára? Létezik az Európai Uniónak büntetőjoga? Beszélhetünk Európai büntetőjogról?

Ezekre a kérdésekre nem tudunk egyértelmű és megnyugtató választ adni. Karsai Krisztina is külön fejezetet szentelt könyvében⁶ az európai büntetőjogi integráció fogalmi tisztázásának. Ahányféle szerző és tanulmány, annyiféle fogalom meghatározással lehet találkozni, anélkül, hogy az adott szerző tisztázná az európai büntetőjogi integráció fogalomrendszeréhez való viszonyát.

Tekintettel arra, hogy az Európai Unió nincs felhatalmazva büntetőhatalommal, és kötelező érvényű normákat ebben a körben nem alkothat, európai büntetőjogról – anyagi-, és eljárásjogi értelemben – nem beszélhetünk. Az Európai Uniónak nyilvánvalóan van büntetőpolitikája, amellyel a tagállamok gondolkodását, látásmódját koordinálni kívánja. Ez a koordináció hol erősebb, hol gyengébb, de jelenléte érezhető és nem elhanyagolható. Persze azt is lehet mondani, hogyha az Európai Uniónak van büntetőpolitikája, és a büntetőpolitika a bűnügyi tudományok hármasköréből a jövőt testesíti meg, akkor az Európai Uniónak van büntetőjoga. Ez a levezetés bár tetszetős, de nyilvánvalóan helytelen, mert az Európai Unió büntetőjogának nincs dogmatikája, és nincs egységes büntetőtörvénykönyve.

III. Jogegységesítés versus jogharmonizáció

Senki sem vitatja azt a tényt, hogy az Európai Unió költségvetése ellen elkövetett csalások (tagállamban, határokon átvitelő, vagy szervezett elkövetési formában) mind

³ Vö. alább Corpus Juris.

⁴ Green Paper - on the criminal-law protection of the financial interests of the Community and the establishment of the European Prosecutor

⁵ A Zöld Könyv formailag az Európa Bizottság által kiadott vitaindító irat, amely a tervezett jogszabályi változások és ágazati reformok előzetes megvitatása érdekében kerül széles körben kiadásra az adott ágazat érdekeltjei között. A Bizottság későbbi javaslatai a beérkező vélemények feldolgozását követően elkészülő jelentések figyelembe vételével készül el.

⁶ KARSAI KRISZTINA: *Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései*. Budapest: KJK Kerszöv, 2004.

számukban, mind pedig elkövetési értékükben több éve átlépik a 'lélektani túréshatárt'. A 2000. költségvetési évre vonatkoztatott kár forint értékben meghaladta a 312 milliárd forintot. Az Európai Unió pénzügyi érdekeinek (büntetőjogi) védelme tehát nem lehet kérdés, bármilyen politikai álláspontról legyen is szó. A megoldás keresése már egyértelműen csak a hogyanra koncentrál, nem pedig arra, hogy egyáltalán szükség van-e közösségi intézményi szinten a csalások ellen jogi – és nem csak politikai – lépéseket tenni. A felderített esetekhez viszonyított magas fokú látencia aggodalomra adhat okot. Ennek egyik oka, hogy közel 450 intézménytől érkeznek az információk, ám nincs egy összefoglaló szerv, amely képes lenne az adatokat egységesen kezelni.

Az Európai Bizottság 1988-ban alapította meg a csalások elleni egységét az UCLAF-ot, amely 1999. óta már kiterjedtebb jogosítványokkal OLAF néven működik tovább, és „kvázi” nyomozati jogosítványokkal a csalások elleni fellépés jelenlegi leghatékonyabb fóruma.

A Római Szerződés módosításai eljutottak az asszimilációs alapelv és az egységes fellépés kötelezettségének deklarálásáig (lásd később: görög kukorica-csalási ügy). Fordulópontot jelent a Tanács egy 1994. decemberi határozata, amely már lehetővé teszi a büntetőjogi fellépést. A tagállamok között 1995. július 26-án kötött Brüsszeli Szerződés már tartalmazott egy listát a lehetséges „elkövetési magatartásokról”, amely cselekmények sértik a pénzügyi érdekeket.

1995-ben megindult Mireille Delmas-Marty professzorasszony vezetésével egy egységes 'modell büntetőjogi kódex' kidolgozása Corpus Juris néven, amely inkább szakmai vita tárgya maradt eddig. A Corpus Juris első szövegtervezete 1996-ban jelent meg, míg a legutóbbi egységes szövegtervezet 2000-ben készült el, azzal az igénnyel, hogy négy év vizsgálatainak a tapasztalatát is beépítve álljon össze egy finomított koncepció. Annak érdekében, hogy a Corpus Juris elfogadható legyen egy közös büntetőjog alapjaként, tisztázni kellett a szükségesség, legitimitás és megvalósíthatóság kérdéseit.

A szükségesség szempontjából Delmas-Marty négy indokot nevez meg, így a titokvédelem harmonizált szabályozása, a horizontális (tagállamok közötti) és a vertikális (közösségi intézmények közötti) kooperáció hézagainak eltüntetése, valamint a bizonyítási eljárás (bizonyítékok gyűjtése, elfogadása, értékelése) optimális mértékű egységesítése. Gyakorlatilag az itt leírt négy kérdéskör az, amelyeken a hatékony nemzetközi büntetőjogi együttműködés eddig elbukott.

A kidolgozásban résztvevő büntetőjogászok felismerték, a tagállamokra nem lehet ráerőltetni a jogegységesítést oly módon, hogy komplett általános részi és/vagy különös részi törvénykönyvet nemzeti jogukba beépítsenek. (Ez nyilvánvalóan nem is lenne szükséges, hiszen vannak olyan bűncselekmények, amelyek egységesítése nem szükséges, és a nemzeti jog keretei között tökéletes válasz adható rájuk, pl. személy elleni bűncselekmények.) Törekvésük arra korlátozódott, hogy az Európai Unió pénzügyi érdekeit sértő cselekmények elleni fellépéshez leginkább szükséges anyagi-, eljárási-, és végrehajtásjogi intézményeket szabályozzák. Elismerve, hogy a Delmas-Marty vezette bizottság törekvése nem a nemzeti jogok közötti különbség eltörlése, eszközük mégis a jogegységesítés.

A jogegységesítés és a jogharmonizáció nem szinonim fogalmak. Jelentéstartalmuk nagymértékben eltérő, tudniillik a jogegységesítés a nemzeti jog rendelkezései-

től eltérő 'harmadik megoldás', míg a jogharmonizáció tekintettel van a nemzeti jogrendszerek szerves fejlődésére, és azokat közelíteni kívánja egymáshoz. Nem ismeretlen persze az a körülmény, hogy az egységesítés és harmonizáció képes beindítani egy olyan öngerjesztő folyamatot, amely az újabb problémákra válaszként az egységesítés és harmonizáció további eszközeit alkalmazza. Lényegében egyöntetű az a szakmai nézőpont, hogy a bünyügyi együttműködést és integrációt elsődlegesen a nemzeti szintű harmonizáció formájában kívánja megvalósítani, és nem tartja mindenáron szükségesnek szupranacionális szintre emelését. Még a jogegységesítés mintájaként emlegetett Corpus Juris koncepciója is arra épít, hogy nemzeti szinten kell elsődlegesen a jogközelítést végrehajtani. A jogharmonizációra példaként a Bel- és Igazságügyi Tanács kerethatározatát lehet említeni, amely bázist kívánt nyújtani bizonyos bűncselekmények büntetésének minimális szigorára vonatkozóan, megakadályozandó egy lehetséges 'forum-shopping' kialakulását.

1999-ben a tagállamok az Amszterdami Szerződésben határoztak a „szabadság, biztonság, és igazságosság térségének” megalapításáról. Az ennek keretében alkotott szabályozás mintegy zsinórmértékül szolgál a tagállamok büntetőpolitikájának kialakításához, de kötelező érvényű rendelkezést nem tartalmaz. Példaként említhető a tagállamok részéről tapasztalható szemléletváltás, amely a kettős inkrimináció viszszaeszesorolását jelenti a kiadatás intézményének nemzeti szabályozásakor. (vö. 2003. évi CXXX. tv., 3. § (2) bek.)

Az európai elfogatóparancs részeként megjelenő kiadatási eljárás során eltűnni látszik a saját állampolgár kiadatási tilalmának elve. Azon túlmenően, hogy a kiadatási eljárás leegyszerűsítése érdekében meg kell haladni ezt az elvet, már a problémafelvetéskor szembesülnünk kell annak alapvető hibájával. Ha elfogadjuk azt, hogy a tagállamok kölcsönösen együttműködnek, valamint állampolgáraik egyben az Európai Unió állampolgárai, akkor fel sem szabad merülnie annak kérdésnek, hogy az állampolgár – pl. határon átvelő bűncselekmények elkövetése esetén – átadható-e a másik tagállam nyomozóhatóságának. Persze rögtön felvethető, hogy egységes uniós állampolgárság nincs. Azonban a tagállamok a szabad mozgás és szabad letelepedés tekintetében éppen azt ismerik el, hogy állampolgáraik ugyanannak az Európai Uniónak a lakosai.

További jelentős változás a specialitás hiánya, amely eddig akadályozta a kiadást kérő államot az eljárás lefolytatása tekintetében. Ennek az elvnek az elvetése megnyitja az utat arra, hogy a kiadó állam döntésétől függetlenül minden bűncselekményre lefolytatható legyen az eljárás a kiadást kérő államban a terhelt vonatkozásában.

Más intézményi törekvések is ismertek. A már említett pénzügyi érdekek védelme során a legnagyobb szerephez az Unió csalás elleni hivatala, az OLAF jut. Ennek a szervezetnek az elnöke egyébként intenzíven érvelt amellett, hogy az általa vezetett intézmény egy későbbi egységes európai ügyészség bázisává váljon, konkurálva e tekintetben az EUROJUST intézményével.

Itt szeretném megjegyezni, hogy az európai ügyészség megalapításának több akadálya is van. Elsődleges probléma, hogy az úgynevezett nettó befizető tagállamok nem kívánják a közös európai ügyészség létrehozását, mondván, szerepét a már meglévő intézmények is el tudják látni. Az első látásra logikusnak tűnő érvelés hibája azonban, hogy a nemzeti nyomozóhatóságok között csak információs együttműködés

van. Álláspontom szerint a másik probléma, hogy a kormányok és parlamentek nem kívánják kiadni az állami büntetőhatalom monopolfegyverét olyan 'szupranacionális szervezetnek', amelynek maguk is alárendeltjei. Érzékelik ugyanis, hogy kultúrájukkal ellentétes intézmények is bevezetésre kerültek, gondoljunk csak a jogi személyekkel kapcsolatos büntetőjogi kérdések szabályozására. A magyar törvényhozás is szembesült ezzel a problémával, amikor megalkotta a 2001. évi CIV. törvényt, amely kínosan elkerüli a bűnfelelősség, és a büntetés természetes személy terhelte alkotott fogalmának jogi személyre való viszonyítását.

IV. Esetjog

Előadásom további részében szeretnék megemlíteni néhány olyan esetet, amely a szakirodalomban is feldolgozásra került, és jól érzékelteti, hogy a nemzeti büntetőjogokba a közösségi jog, és az Európai Bíróság képes beleavatkozni.

A görög kukoricacsalsási ügyként elhíresült jogesetben 1988. évben az Európai Bíróság elmarasztalta Görögországot, mivel az nem kellő hatékonysággal és büntetőjogi szigorral járt el állampolgárával szemben, amikor az a közösségi költségvetését sértette. Az eset lényege ugyanis, hogy Görögországból jugoszláv eredetű kukoricát exportáltak a tagállamokba (Belgiumba), amely után így – jelentős összegű – vámot nem fizettek a közösségi költségvetésbe. A görög nyomozóhatóságok késlekedtek eljárást indítani, illetve nem voltak elég határozottak a büntetőjogi felelősségre vonás tekintetében, hiszen a bűncselekmény nem sértette közvetlenül Görögország költségvetését, csak a közösségi költségvetést. Az Európai Bíróság ebben az esetben hangsúlyozta, hogy a tagállamoknak hatékonyan, és megfelelő szigorral kell eljárnia minden ügyben tekintet nélkül arra, hogy a sértett jogtárgy nemzeti, vagy közösségi szintű (asszimilációs elv). Gyakorlatilag ez az ügy vezetett el – az asszimilációs elvvel együtt – négy elv megfogalmazásához: az eljárásnak és a szankciónak hatékonynak, arányosnak, és visszatartónak kell lennie.

Ismert olyan eset, amikor a közösségi jog a terhelt cselekményét kivonja a nemzeti törvénykönyvben meghatározott tényállásszerű elkövetési magatartás alól. Egy svédországi ügyben Ulf Hammarsten svéd állampolgár ellen indult büntetőeljárás. A gyanúsítás szerint a terhelt kérelmezte az illetékes svéd hatóságoknál, hogy vadkendert természetesen ipari feldolgozás végett. Az engedélyt Hammarsten úr nem kapta meg, tekintettel a svéd szabályozásra, amely szerint a vadkender függetlenül annak THC tartalmától kábítószernek minősül. Hammarsten úr engedély hiányában megkezdte a vadkender termesztését, azonban csak olyan fajta tekintetében, amelynek THC tartalma 0,3% alatti volt.

A terhelti védekezés arra irányult, hogy az ismert közösségi jogi rendeletek csak 0,3% feletti THC tartalom esetén tartják megállapíthatónak a kábítószer jelleget. Tekintettel arra, hogy a rendeletek alkalmazása kötelező érvényű, az Európai Bíróság kimondta, hogy a svéd szabályozás ellentétes a közösségi joggal. Ebben az esetben egy nem büntetőjogi természetű norma átirta a tagállami nemzeti jog büntető rendelkezését, hiszen a kábítószer jellegű bűncselekmények hatálya alól kivonta azon elkövetési magatartásokat, amelyek 0,3% THC tartalom alatti anyagok termesztésére, előállítására irányulnak.

Hazai joggyakorlatunkból ismert, hogy 2004. május első napja óta – anélkül, hogy a csempészet bűncselekményének törvényi tényállása megváltozott volna – közösségi árua csempészetet elkövetni nem lehet. A Római Szerződés alapján a tagállamok között vámunió jött létre, amely kizárja a tagállamok által a másik tagállam termékére vonatkozó vám kivetését. Amennyiben a közösségi árua a vámot és vámeljárást értelmezni nem lehet, úgy a csempészet bűncselekményét sem lehet elkövetni, hiszen nincsen olyan eljárás, amely alól a vámárut elvonták volna. A Btk. 2. § visszaható hatályra vonatkozó rendelkezése alapján azokban az esetekben, amelyek a csatlakozási dátum előtti elkövetési idejű csempészeti cselekmények voltak és mai értelemben vett közösségi árua követték el, a még folyamatban lévő ügyben az eljáró hatóságnak az eljárást bűncselekmény hiányában meg kellett szüntetni. Látható, hogy önmagában a vámról vonatkozó közösségi rendelkezések kötelező érvényű alkalmazása a különös részi törvényi tényállást felülírta.

A közösségi jog kihatása nem csak a büntető anyagi jogi rendelkezések tekintetében lehetséges. Számos ügy vonatkozásában felmerült az a kérdés, hogy a szankciók alkalmazása – különös tekintettel a szabadságvesztésre és a kiutasításra – mennyiben egyeztethető össze a közösségi rendeletekkel, irányelvekkel. Egy 1977-ben tárgyalt ügyben Carmelo Angelo Bonsignore olasz állampolgárt a német hatóságok az idegenrendészeti jogszabályok alapján kiutasították Németország területéről bűncselekmény elkövetése miatt. A német hatóságok a generál prevenciós célokkal indokolták a kiutasítást eredményező döntést. Bonsignore úr kifogással élt a kiutasítással szemben, mondván, hogy egyik tagállam a másik tagállam állampolgárát csak és kizárólag generál prevenciós okból nem utasíthatja ki, mert ezzel megsérti a szabad mozgáshoz való jogot, amely egyike a négy szabadságnak. Az Európai Bíróság arra az álláspont-ra helyezkedett, hogy Bonsignore úr esetében a német hatóságok a közösségi joggal ellentétes módon alkalmazták ezt a szankciót (Nem maga a szankció ellentétes a közösségi joggal).

Önmagában a kiutasítás, mint büntetés alkalmazható, de csak abban az esetben, hogy ha annak túlnyomóan speciál prevenciós célja van. Ez a szemléletmód lényegében egyezik a Magyar Köztársaság Alkotmánybíróságának azzal az érvelésével, amely a 23/1990. számú Alkotmánybírósági határozatban is megjelenik. Az abban kifejtett jogi álláspont szerint alapvető szabadságot törvényi úton lehet korlátozni, de elvonni vagy megszüntetni nem.

Az Európai Bíróság a nemzeti szankciórendszerekbe nem kíván beleavatkozni, azonban a közösségi szabadság jogokat érintő szankciók korlátozó jellegét elsődlegesen a speciál prevenciós célokra tartja fenntarthatónak. Nem kívánok kitérni azokra az esetekre, amelyek a szabadságvesztés büntetés közösségi joggal ellentétes természetére kívántak utalni (a szabadságvesztés ellentétes a szabad mozgáshoz való joggal), mert ezek olyan jogi álláspontot követtek, amelyek alappal nem voltak védhetőek az Európai Bíróság előtt.

V. Összegzés

Magyarország Európai Unióhoz történt csatlakozását követően a büntetőjogi szempontból értékelt jogforrási hierarchia annyiban alakult át, hogy a nemzetközi jogi

szinten a közösségi jog alkalmazása is szerephez jut. Anélkül tehát, hogy a tagállamok megadták volna az Európai Unió intézményei számára a büntető hatalom gyakorlásának jogát, a közösségi jog közvetlenül beavatkozik a nemzeti büntetőjogokba.

Helytelen és anakronisztikus tehát az álláspont, amely negligálni kívánja a közösségi jog jelentőségét, ismeretét a mindennapok joggyakorlatában. Látható a fenti példából is, hogy önmagában a közösségi norma büntető jellegének hiánya nem zárja ki a büntetőügyekre vonatkoztatott jelentőségét.

Új büntetési rendszer a Szlovák Köztársaságban¹

FÁBRY ANTAL

ezredes, katonai vezető ügyész, címzetes egyetemi docens,
Komensky Egyetem, Pozsony

A Szlovák Köztársaságban büntetőjogi újraszabályozás történt. A rekodifikáció legfőbb oka – amint ismeretes –, hogy Szlovákiában 1961 óta a már megszűnt Csehszlovák Szocialista Köztársaság Büntető Törvénye és Büntető Eljárási Törvénye volt hatályban. Érthető, hogy e törvények már sok módosításon és kiegészítésen mentek keresztül. Valójában ma már nehéz volna felismeri a hatályos alapvető büntetőjogi normákban az eredeti törvények szövegét, hiszen több, mint húsz változtatásról beszélünk.

Ennek következtében nehéz volt a jogalkalmazási munka. Sőt mondhatnám úgy is, hogy a fiatal kollégáink néha nehezen értelmezték az alapjában véve még a szocialista jogrendszer elvein alapuló jogszabályokat. Nem csoda tehát, hogy az állampolgárok is egyre inkább bizonytalanokká váltak a jogszabályok ismeretében.

Éppen ezért már a múlt század utolsó évtizedének második felében megindult az alapvető büntetőjogi jogszabályok rekodifikációjának a folyamata. Sajnos, az első kísérlet az 1998-as parlamenti választások következtében csődbe ment, és az új kormány új rekodifikációs bizottsága újra kezdte a munkát. Ezt sem sikerült a négyéves választási időszakban befejezni, és ezért az új kormány programjának részévé vált az alapvető büntető jogszabályok rekodifikációja.

A rekodifikációs bizottság tagjaként szeretném megismertetni nemcsak az előterjesztett javaslatok alapelveit, azok sorsát, hanem különösen az új büntetési rendszert.²

Az új Büntető Törvény a következő alapvető szabályokból indul ki:

a bűncselekmény formális, vagyis az alaki értelmezéséből, ami azt jelenti, hogy a Btk. 8. §-a szerint: „A bűncselekmény olyan jogellenes cselekmény, amelynek jellemzőit e törvény tartalmazza, kivéve, ha e törvény nem rendelkezik másként.”

¹ Készült a PPKE Büntetőjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszéke által szervezett nemzetközi tudományos konferencián elhangzott előadás alapján.

² Szerkesztői megjegyzés: a javaslatból nemrég törvény lett. 300/2005. szám alatt a Btk., 301/2005. szám alatt pedig a Be. született meg Szlovákiában. Mindkettő 2006. január 1-jén lép hatályba.

A törvényjavaslat pedig másként is rendelkezett, amire majd későbbiekben térek vissza. Azelőtt nézzük meg a rekodifikáció második alapelvét.

A javaslat a bűncselekmények ún. bipartíciójából (kettéosztásából) indult ki, vagyis ezeket vétségekre és büntetésekre osztja. Vétségnek minősít minden gondatlanságból elkövetett bűncselekményt, és azt a szándékos bűncselekményt is, amelynek elkövetéséért a törvény a különös részében a fenyegető szabadságvesztés-büntetés felső határát legfeljebb öt évben szabja meg.

Most térjünk vissza az első alapelv pontosításához. Ha azt állítjuk, hogy a tervezet a bűncselekmény formális értelmezéséből indult ki, rögtön látni fogjuk, hogy ez nem teljesen így igaz. A 10-ik § (2) bekezdésében elrendeli, hogy, *„Nem vétség, ha tekintettel a cselekmény végrehajtására, ennek következményeire, a körülményekre, amelyekben a cselekményt elkövették, az elkövető szándékosságára vagy gondatlanságára és az indítékára a cselekmény súlyossága jelentéktelen.”* A fiatalkorúknál a súlyossági fokot még magasabbra emeli, vagyis fiatalkorú elkövető esetében nem lehet szó vétség elkövetéséről, ha tekintettel az említettekre a cselekmény súlyossági foka kicsiny. Tehát az új szlovák Btk. ugyan a bűncselekmény formális értelmezéséből indul ki, de engedélyez bizonyos anyagi korrekciót is. Márpedig ez újabb gondot fog okozni nem utolsó sorban a törvényt alkalmazó jogászok számára.

Nem akarom figyelmen kívül hagyni még a következő meghatározást sem: a törvény ugyan vétségekről és büntetésekről beszél (az utóbbiaknak azok a szándékos bűncselekmények minősülnek, amelyek elkövetéséért a törvény öt évnél hosszabb szabadságvesztés-büntetéssel fenyeget), de bevezeti még az ún. ‘különösen súlyos bűntett’ fogalmát is, ami ugyan nem hármass felosztást (tripartíciót) jelent, hanem csak a büntettek kategóriáján belül jelent megkülönböztetést.

Változásokat vezet be a törvény a büntethetőség értelmezésében is. Ezek közé tartozik a szervezett bűnözéssel összefüggő fogalmak bevezetése, mint például ‘a bűncselekmény megrendelése’, a ‘megrendelő’ megfogalmazása stb. Nagy változást jelent az elkövető alsó korhatárának az új fogalmazása, amely 15-ről 14 évre csökkenti a fiatalkorú elkövető alsó korhatárát.

A törvény kidolgozásának folyamán nagy gondot fordítottunk a jogellenesség kizárását előidéző körülmények megfogalmazásának. Így különös figyelemmel dolgoztuk ki a jogos védelem új fogalmát, amely szerint „nem vonható büntetőjogi felelősségre az, aki a támadás által előidézett erős zavarban – izgatottságban, főleg zűrzavarban, félelemben, vagy ijedségben cselekedett.” Vagyis, magyarul szólva, a törvény feltételezi, hogy a védelem bizonyos mértékben intenzívebb is lehet, mint a támadás.

Az új szabályozás bevezeti a ‘fegyver jogos használatának’ a fogalmát azon tulajdonos esetében, aki életét, egészségét vagy vagyonát védelmezi olyan támadó ellen, aki lakásába jogtalanul hatolt be, de nem lehet szó a jogos védelem esetéről.

Most azonban térjünk a téma lényegére. A rekodifikáció egyik alapelvét a szankció-rendszer kiszélesítése képezte. Ezen belül főleg az ún. alternatív szankciók bevezetéséről volt szó. Habár a rekodifikációs munkák megkezdésekor még számos új büntetési nemről volt szó, végül a parlamenti megvitatásra került tervezet már szerényebb számban vezetett be újdonságokat. Az eredeti elgondolás ugyanis különálló büntetési nemként kívánta bevezetni a próbációt és a napi pénzbüntetést is, de sajnos

ezek végül teljesen, vagy részben kimaradtak még a tervezetből, amely két szankciónemet ismert, mégpedig *büntetések* és *védő (ív) intézkedések*.

A 31. §-ának (2) bekezdése szerint „A büntetés olyan hátrány az elítélt személyi szabadságában, vagyoni jogaiban vagy más jogaiban, amelyet az elítélre bűncselekmény elkövetéséért e törvény szerint csak bíróság szabhat ki.” Az említett § (3) bekezdése szerint pedig: „A védő intézkedés hátrány az elítélt, vagy más személy személyi szabadságában vagy vagyonában, amelyet e törvény szerint csak bíróság szabhat ki a társadalom bűncselekmények előtti védelmének az érdekében.”

Az új szabályozás a következő büntetési nemeket sorolja fel:

- a/ szabadságvesztés büntetést,
- b/ házi fogság (őrizet) büntetést,
- c/ kötelező (közhasznú) munkavégzés büntetést,
- d/ pénzbüntetést,
- e/ vagyonelkobzás büntetést,
- f/ tárgy (vagy dolog) elkobzás büntetést,
- g/ foglalkozástól eltiltás büntetést,
- h/ tartózkodási tilalom (kitiltás) büntetést,
- i/ a megtisztelő címek és kitüntetések elvesztésének büntetését,
- j/ a katonai vagy más rang elvesztésének büntetését,
- k/ és a kiutasítás büntetést.

A 124. §-a szerint jogi személyt az elkövetett bűncselekményért a következő büntetési nemekkel lehet sújtani:

- a/ pénzbüntetéssel,
- b/ a jogi személy eltörlésével,
- c/ vagyonelkobzással,
- d/ tárgy (dolog) elkobzással,
- e/ meghatározott tevékenység megtiltásával,
- f/ nyilvános adományozás vagy támogatás elfogadásának a betiltásával,
- g/ a nyilvános beszerzéseken való részvétel letiltásával.

Az új Btk. szankciórendszerét a következő védő (ív) intézkedések egészítik ki:

- a/ a védő (kényszer) gyógykezelés,
- b/ a védő nevelés,
- c/ a védő felügyelet,
- d/ a detenció,
- e/ az elkobzás, (ez jogi személy ellen is alkalmazható)
- f/ a jogi személy tevékenysége feletti bírósági felügyelet.

Szabadságvesztés-büntetés a bíróság korlátozott időre, legfeljebb 25 évre szabhat ki. Ezidáig a korlátozott tartamú szabadságvesztés büntetés felső határa 15 év volt. A még hatályban lévő Btk. szerint a 15-től 25 évig terjedő szabadságvesztés-büntetés már csak rendkívüli büntetésként alkalmazható. Azon kívül az új törvény ismeri az életfogytiglan tartó szabadságvesztés-büntetést is, sőt átveszi a legutóbbi módosítás által bevezetett ún. tényleges életfogytiglan szabadságvesztés-büntetést is olyan el-

ítélttel szemben, akit a bíróság ismételten életfogytiglan tartó szabadságvesztésre ítél, vagy akit a 47. § (2) bekezdésében felsorolt különösen súlyos büntettért ítél el. Ésszerűtlennek tűnik, hogy hogyan lehet valakit ismételten is életfogytiglan tartó szabadságvesztésre ítélni, de ha azt vesszük figyelembe, hogy a legfeljebb hét évig tartó próbaidőt sikeresen kiálló elítélt megfelelt, és úgy tekintenek rá, mint aki a büntetését letöltötte, akkor elképzelhető, hogy a később elkövetett büntettért újra életfogytiglanra ítélik. Úgy vélem, helyesebb lett volna kimondani, hogy ha valakit életfogytiglan tartó szabadságvesztés-büntetésből helyeznek feltételesen szabadlábra a próbaidőnek valóban életfogytiglan kellene tartania, miközben alkalmazható lenne az az új szabály, amely kimondja, hogy ismételt feltételes szabadlábra helyezés kizárt ugyanazon szabadságvesztés büntetés végrehajtásából.

Az új Btk. ugyan nem tartalmaz aprólékos szabályokat a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásáról (mert ezt a jövőben is külön törvény fogja szabályozni), kimondja azonban, hogy a szabadságvesztés-büntetést három különböző őrizeti fokozatú intézetben fogják végrehajtani (a minimum, médium és maximális őrizeti fokozatú büntetés-végrehajtási intézetekben). A minimális őrizeti fokozatú intézeteken belül természetesen számolunk a nyitott, illetve félig nyitott intézeti típusokkal is, amelyek azonban csak a zárt intézetek külön osztályaiként fognak működni, nem pedig önálló intézetekként. Vagyis az új rendszer megfelel a magyar fogház, börtön és fegyház fokozatoknak és szerintem csak e megnevezések pejoratív értelmezése akadályozza, hogy e megnevezésekre újra visszatérjünk. Sajnos, az új büntetés-végrehajtási törvényről még nem tudok közelebbi ismertetést nyújtani, mert ennek tervezete még nem készült el. Remélem azonban, hogy e törvény tervezete is tovább fogja vinni a már elért büntetés-végrehajtási elvek érvényesítését, és nem mond le a pedagógiai optimizmus szükségességéről még az ilyen vitatott témában sem.

A rekodifikáció tervezete számolt a próbára-bocsátás önálló büntetési nemként való bevezetésével. Sajnos, a parlamentben vitatott tervezetben már szó sem volt ilyen-fajta önálló büntetési nemről. Az új törvény ismeri a *szabadságvesztés büntetés végrehajtásának feltételes elhalasztását* (a 49. és 50. §), akkor, ha két évnél rövidebb szabadságvesztésről van szó, miközben a próbaidő egy évtől öt évig terjedhet. A kiszabott büntetés végrehajtásának feltételes elhalasztása azonban ki van zárva, ha a bíróság olyan bűncselekmény elkövetéséért szab ki két évnél rövidebb szabadságvesztés-büntetést, amelyet a már korábban kiszabott próbaidő tartama alatt követett el a vádlott.

A törvény 51. és 52. §-a szabályozza a *szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának feltételes elhalasztását próbációs (pártfogó) felügyelet alatt*.

Ezek szerint a bíróság engedélyezheti a három évig terjedő szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának feltételes elhalasztását akkor, ha a próbaidő tartamára elrendeli a pártfogó felügyeletet. Egyben a bíróság a törvényben megszabott kötelezettségeket, vagy eltiltásokat szabhatja ki az elítéltre. Itt az új törvény kimondja azt is, hogy a sikeresen letöltött próbaidőt a bíróság beszámítja a később kiszabott összbüntetésbe, illetve halmazati büntetésbe. A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának feltételes elhalasztását szabályozó többi rendelkezés nem tér el a jelenlegi még hatályos jog rendelkezéseitől, ezért ezeket aprólékosan nem ismertetem.

Új büntetési nemként vezeti be az új törvény a *házi fogság (őrizet)* büntetését. Ezt vétségek elkövetéséért egy évi tartamra szabhatja ki a bíróság. A büntetés lényege ab-

ban áll, hogy a büntetés tartama alatt az elítélt köteles a bíróság által megszabott időben lakhelyén (odahaza lakásán, házában és annak tartozékaiban) tartózkodni, rendes életet folytatni és alávetni magát, ha ezt a bíróság elrendeli technikai berendezések által végzett ellenőrzésnek. A büntetés időtartama alatt lakhelyét csak a pártfogó felügyelő engedélyével (vagy esetleg a technikai berendezést kezelő hivatalnok engedélyével), elkerülhetetlen okból és csak a megszabott időre hagyhatja el. Ha az elítélt a megszabott feltételeknek nem tesz eleget, büntetését a bíróság szabadságvesztés-büntetésre változtatja, mégpedig kétnapi házi őrizetért egynapi szabadságvesztést szab ki, és egyben elrendeli a szabadságvesztés büntetés végrehajtási módját is.

Új büntetési nem lesz a *kötelező munka (végzés) büntetés* is. Az 54. § szerint ezt a bíróság csak az elkövető beleegyezésével szabhatja ki, mégpedig 40-től 300 óráig tartó terjedelemben, olyan vétség elkövetéséért, amelynél a törvény nem fenyeget öt évnél hosszabb szabadságvesztés-büntetéssel. A kiszabott munkát az elítélt köteles a büntetés végrehajtásának elrendelésétől számított egy éven belül elvégezni. Az elítélt a kiszabott munkát csak személyesen végezheti el. Ilyen büntetést a bíróság nem szabhat ki, ha az elítélt hosszantartóan munkaképtelen, vagy esetleg rokkant. A kiszabott munkát az elítélt csak szabadidejében végezheti el, mégpedig fizetés nélkül. Ezt a büntetést is feltétlen szabadságvesztésre változtathatja a bíróság, ha az elítélt nem teljesíti kötelességeit, így például, ha nem téríti meg a bűncselekménye által okozott kárt, amire a munkavégzésen kívül a bíróság kötelezte. Az átváltoztatásnál két óra nem elvégzett munkáért egynapi szabadságvesztés büntetés jár. Ha az elítélt a büntetés tartama alatt nem saját hibájából tartósan munkaképtelenné vagy rokkanttá válik, a bíróság elengedi a büntetés ki nem töltött részét.

5000-től tízmillió korona *pénzbüntetéssel* büntethető az a szándékos bűncselekményt elkövető személy, aki cselekményével vagyoni haszonszerzésre törekedett, vagy vagyont szerzett. Ezek a feltételek mellőzhetők, ha vétség elkövetőjéről van szó, és tekintettel az elkövetett vétség jellegére és az elkövető megjavításának lehetőségére, a bíróság szabadságvesztés-büntetést nem szab ki. Az új törvény továbbra is engedélyezheti a pénzbüntetés végrehajtását havi részletekben, ha ezt a pénzbüntetés magassága és az elítélt személyi és vagyoni körülményei indokolják. Ha az elítélt a pénzbüntetés végrehajtását szándékosan megghiúsítaná, büntetését legfeljebb öt évig terjedő szabadságvesztésre lehet változtatni. Sajnos, a tervezet végső megfogalmazásából kimaradt az ún. napi pénzbüntetés, mégpedig azzal az indokkal, hogy ez a büntetési nem nagyon munkaigényes a bíróságok számára és állítólag más országokban sem vált be.

A *vagyonekl kobzás büntetés* nem kíván különösebb magyarázatot, talán csak annyit, hogy ha egyedi vagyontárgyáról van szó, akkor az új törvény ugyanúgy, mint a jelenleg is hatályban levő szlovák Btk., ismeri a tárgyelkobzás külön büntetési nemét is, amelyet a magyar elkobzás intézkedéshez lehet hasonlítani, azzal a különbséggel, hogy ez csak az elkövető tulajdonában lévő tárgyakat érintheti és csak akkor, ha az elkövetőt büntetőjogi felelősségre lehet vonni.

A szlovák Btk. jelenleg is csak egy közös megnevezéssel illeti a foglalkozástól, járművezetéstől és közügyektől való eltiltást. Az új törvény is ilyen utat vállalt, vagyis, a *foglalkozástól való eltiltás* büntetésének nálunk az a lényege, hogy az elítélt e büntetés tartama alatt el van tiltva bizonyos foglalkozástól, hivatástól, tisztségviselés-

től, vagy olyan tevékenységtől, amelyhez külön engedély szükséges (például gépjárművezetői jogosítvány), illetve amelynek a végzését külön (jog) szabály szabályozza. Ez a büntetés egy évtől tíz évig terjedhet és a bíróság akkor rendeli el, ha a tettes a bűncselekményét ilyen tevékenységgel kapcsolatban követte el.

A *kitiltás* büntetés lényege abban rejlik, hogy az elítélt a büntetés tartama alatt (ami 1-től 5 évig terjedhet), nem tartózkodhat a megszabott helyen vagy körzetben és az ideiglenes tartózkodásra az ilyen helyen elkerülhetetlen személyi ügyben engedélyre van szüksége. A büntetés tartamára a bíróság itt is más korlátozásokat, illetve kötelelességeket rendelhet el. Nem tiltható ki az elítélt olyan helyről, ahol a kötelező munka büntetését kell végrehajtani.

A jelenlegi hatályos joggal szemben az új szabályozás leegyszerűsíti a *megtisztelő címek és kitüntetések elvesztésének* szabályozását is. Eszerint az elítélt ilyen büntetés kiszabása esetén elveszíti a külön szabályok alapján elért megtisztelő címeket vagy kitüntéseket. Itt gyakorlatilag, ha a törvény a szó szoros értelmében nem is mondja ki, de mellékbüntetésről van szó, mert csak különösen súlyos büntett elkövetéséért szabható ki, mégpedig ha 5 évnél tovább tartó szabadságvesztés-büntetésre ítéli a vádlottat, vagy ha ugyan ennél enyhébb szabadságvesztés-büntetést szab is ki a bíróság, de a megtisztelő cím vagy kitüntetés tiszteletben tartásának védelme ezt megköveteli.

A *katonai vagy más rang elvesztésének a büntetése* abból áll, hogy az elítélt hadseregben elért rangfokozata a legalacsonyabb fokozatra (közkatona) csökken, míg a fegyveres testületek tagjai rangfosztásuk következtében befejezik szolgálati viszonyukat is. Ez a büntetési nem is gyakorlatilag mellékbüntetés jellegű, mert csak feltétlen szabadságvesztés büntetés mellett szabható ki, mégpedig a két évnél hosszabb szabadságvesztés büntetés mellett kötelezően.

Az új törvény fenntartja a hatályos jog ismert intézményeit, mint a *feltételes szabadságra helyezést a szabadságvesztés-büntetés* esetében. A próbaidő tartama ez esetben 1 évtől hét évig terjedhet és ilyenkor is elrendelhető a próbaidő tartamára az elítélt felett a pártfogó felügyelet. Azonkívül, az új törvény szerint is lehetséges lesz feltételesen elengedni a foglalkozástól eltiltás és a kitiltás hátralevő részét, ha az elítélt már legalább a felét töltötte le az ilyenfajta kiszabott büntetésnek. A próbaidő mindkét esetben legfeljebb 5 év lehet, de nem lehet kevesebb, mint a kiszabott büntetés le nem töltött ideje.

Úgy vélem, hogy a *védő gyógykezelés* (Magyarországon a kényszergyógykezelés néven ismert szankció) és a *védő nevelés* (vagyis Magyarországon a javító intézeti nevelés) nem kíván külön magyarázatot.

A *védelmi intézkedések terén* azonban az új törvény jelentős és vitatható újdonságokat is bevezet. A *védő felügyelet* (vagy inkább őrizet) nem jelent újdonságot, mert már a régi rendszerben is ismerte a törvény, és néhány éve újra bevezették. Az új szabályozás azonban abban jelent módosítást, hogy ezen intézkedés végrehajtását is elveszi a rendőrség kezéből és a probációs és mediációs felügyelőre (magyarán szólva: a pártfogóra) bizza az említett intézkedés végrehajtását. Egyébként e megalkuló hivatalnok-csoportra rengeteg munka vár. Nekik szánták a feltételes szabadságvesztés-büntetésre elítéltek felügyeletét, a feltételesen szabadságra helyezett elítéltek felügyeletét, a közérdekű munkára elítéltek felügyeletét a házi fogság (illetve

örizet) végrehajtásának felügyeletét és még a védő felügyelet végrehajtását is. Ezért is elképzelhetetlen, hogy ezt a rengeteg munkát járasonként néhány felügyelő, illetve pártfogó lássa el.

A legnagyobb szakmai és laikus vitát azonban az ún. *detenció* (elkülönítés, vagy *különzárás*) védelmi intézkedése jelenti. Ezt olyan személlyel szemben alkalmazhatja a bíróság, aki a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása alatt gyógyíthatatlan elmebetegségben betegszik meg, vagy elutasítja a kényszergyógykezelés alkalmazását és úgy önmagára, mint elítélt társaira nézve is a jelenléte a büntetés-végrehajtási intézetben veszélyes. Vagyis a súlyos elmebeteg elítéltekről van szó, akiket egyszerűen nem lehet szabadlábra helyezni. A harmadik esetben pedig azon szexuális indítékból elkövetett bűntettek tettesével szemben alkalmazható, aki újonnan követ el ilyen súlyos bűntettet. Ez esetben a detenció a szabadságvesztés-büntetés letöltése után lép hatályba, és még ha fakultatív jellegű is, ez nem más, mint a büntetés egyfajta meghosszabbítása. A gondot a törvényhozók számára főképpen az jelenti, hogy nagyon sokszor életfogytiglan tartó elkülönítésről van szó, és ezért fontos, hogy már a törvény írja elő a rendszeres időszakokban történő felülvizsgálatot (az új törvény szerint a bíróság legalább évente egyszer kötelezően felülvizsgálja ezen intézkedés indokoltságát), és ugyanúgy kötelező a bírói felülvizsgálat akkor is, ha ezt a gyógyintézet indítványozza.

Az *elkobzást*, mint védő intézkedést Magyarországon is jól ismerik. Szlovákiában csak az a különbség, hogy védő intézkedésként az elkobzást csak olyan személlyel szemben lehet alkalmazni, akinek ugyan a tulajdonát képezi az elkobzásra kerülő tárgy, de nem ő az elkövető, illetve olyan személy az elkövető és a tárgy tulajdonosa, egy személyben, aki nem vonható büntetőjogi felelősségre.

Mivel az új törvény bevezeti a jogi személyek büntetőjogi felelősségét is, csak természetes, hogy a jogi személyekkel szemben is kell alkalmazni valamiféle szankció nemet. Itt a legszigorúbb, de ugyanakkor a leghatékonyabb büntetés minden bizonnyal a jogi személy eltörlése lesz. A többi büntetés, az elkobzásokon kívül, voltaképpen a foglalkozástól eltiltás különleges alakja. Más jellege van azonban a jogi személy viselkedése felett elrendelt bírósági felügyeletnek. Ez már védő intézkedésnek számít, és ha jól meg lesz szervezve a végrehajtása, akkor hatékony szankcióvá válhat. Meg kell azonban állapítanom, hogy a törvényhozók nagyon tartózkodók a jogi személyek büntetőjogi felelősségének bevezetésével kapcsolatban.

Ha azonban teljes képet akarunk kapni a Szlovák Köztársaság büntetési rendszeréről, lehetetlen, hogy ne ismerkedjünk meg néhány új alkalmazási elvével is. *Azon kívül, hogy az új szabályozás alternatív szankciókat is bevezet, tagadhatatlan, hogy jelentős szigorítást is jelent. Itt főképpen arra gondolok, hogy a tervezet sokkal szigorúbb büntetéseket tesz kilátásba az egyes bűncselekmények elkövetőivel szemben, mint a hatályos jog.*

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a szabadságvesztés-büntetés szigorítását sem. Ez alatt azt értem, hogy a büntetési nem általános felső határát 15 évről 25 évre emeli és a büntetési tételeket általában emeli, vagyis szigorít. Itt meg kell, említenem az ún. *háromszor és elég* büntetési elv bevezetését. Gyakorlatilag nem új dologról van szó, mert már az utóbbi módosítás is bevezette ezt. A szabályozás szerint ugyanis minden olyan erőszakos, különösen súlyos bűntett elkövetője, aki újra ilyen bűntettet

követ el annak ellenére, hogy már korábban két ízben legalább részben letöltötte a tényleges szabadságvesztés büntetését, életfogytiglan tartó szabadságvesztés-büntetéssel büntetendő. A törvényhozók azonban komoly mértékben csökkentették annak a veszélyét, hogy ezeket tartsunk majd életfogytiglan fegyházban. A törvény a hatályos joggal egyhangúlag korlátozza az említett elv érvényesülését, mégpedig úgy, hogy az életfogytiglant csak akkor szabja ki a bíróság, ha valóban fenn álnak a feltételek ilyen kivételes büntetés kiszabására és a büntetési célok elérésére ennél enyhébb büntetés láthatóan elégtelen. Ha nem állnak fenn az életfogytiglan tartó szabadságvesztés-büntetés kiszabásának a feltételei, a bíróság 20-tól 25-évig terjedő szabadságvesztés-büntetést szab ki. Vagyis komolyan számolni kell az elítéltek létszámának a jelentős növekedésével. Ezzel számol a kormányzat is, amikor új büntetés-végrehajtási intézetek létrehozását hagyta jóvá.

Ha a sok szigorítást említjük, nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy az új törvény tartalmaz számos enyhítési módot is. Ezek közé tartozik a büntetés kiszabását elkerülő intézmények alkalmazása, mint például a büntetőeljárás feltételes felfüggesztése, a kiegyezés útján kiszabott büntetés, az alternatív büntetések széleskörű alkalmazása stb.

Az Alkotmányjogi bizottságban elhangzott vita az említett, szinte minden újonnan bevezetett intézményt érintette. Úgy tűnik, hogy e vita hasznos volt és a végén okos kompromisszumokhoz vezetett, ami remélhetőleg majd növeli az új törvény életképességét és hosszan tartó érvényesítését.

Hazánk bünteteskiszabási gyakorlatának sajátosságai¹

UJVÁRI ÁKOS
egyetemi tanársegéd

Egyes sajtótermékeket tanulmányozva, vagy csupán a televíziót bekapcsolva egyre gyakrabban érzi úgy az ember, hogy a büntetés kiszabása hasonlít a labdarúgáshoz. Ez is egy olyan terület – a társadalmi kommunikációs erőterben – amiről mindenkinek határozott véleménye van, anélkül, hogy a megfelelő szakértelem birtokában lenne. A büntetés kiszabását érintő társadalmi kritikák jelentős részének háttérében az információhiány, szakszerűtlenség, felületesség vagy éppen a szenzációéhség áll. Ugyanakkor, az alappal megfogalmazható laikus kritikák igazságtartalmát nagymértékben erősíti, a rendszerváltás óta szüntelenül pulzáló, egymásnak szembevesző büntetőpolitikai elképzelések jogalkotói megjelenítése.

A fenyítés biztos tudatának sokkal nagyobb hatása, mint egy másik borzalmasabbnak, amely a büntetlenség reményével párosul. Minél súlyosabb, kegyetlenebb a bün-

¹ A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán tartott tudományos-szakmai konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

tetés, annál nagyobb erőszakot szül.² Beccaria XVIII. századból való bölcselmei a büntetéstanhoz kapcsolódó jogi gondolkodásunkba már évszázadok óta beépültek. Ennek ellenére, úgy az egyes büntetőpolitikai célkitűzésekben, mint az ezt realizáló jogalkotásban a szankciórendszer szigorításának kérdése állandó jelleggel napirenden van.

Amikor a büntetés kiszabási gyakorlatunk sajátosságairól beszélek, valójában ironizálok. A 'sajátosságok' kifejezés helyett szakszerűbb volna az anomáliák, diszfunkciók kifejezés használata. A problémák eredője – többek között – az egymást keresztező büntetőpolitikai elképzelések, célkitűzések gyors ütemű tételes jogi megjelenítésében, büntetőpolitika rohammunkában történő állandósult változtatásában rejlik.

Valamennyi jogág – így a büntetőjog is – a magas absztrakciós szinten megfogalmazott jogelvek, általános rendelkezések segítségével próbálja összeegyeztetni a jogi szabályozás stabilitásához, kiszámíthatóságához fűződő érdeket a bírói mérlegelés rugalmasságában rejlő előnyökkel. Az alkotmányos büntetőjog³ szabályozásának sajátosságaiból kifolyólag, a büntetés kiszabása tekintetében megfogalmazott elvi előírásoknak egyidejűleg kell szolgálniuk a jogkövetkezmények előreláthatóságának, és a törvény előtti egyenlőség kritériumát, valamint az egyéniesített szankcióalkalmazáshoz kapcsolódó társadalmi érdeket. A jelenleg hatályos 1978. évi IV. törvény (Btk.), fenti igényeket szolgáló generálklauzulái a 37. §-ban meghatározott büntetési célok, valamint a 83. §. rendelkezései a büntetés kiszabás elveiről.⁴

A jogalkotói törekvésekkel párhuzamosan, egy alacsonyabb absztrakciós szinten az ítélkezési gyakorlatot alakító Legfelsőbb Bíróság, a törvényhozó által megalkotott normák gyakorlatban történő értelmezése során felmerült kérdésekre fogódzókat, a jogalkalmazásban hasznosítható paneleket nyújt a bírácnak. Ezen, a joggyakorlatot egységesítő tevékenységével a jogbiztonság követelményét szolgálja, azáltal, hogy megrajzolja az individualizált büntetés kiszabhatóságának kereteit, csökkentve a generálklauzulák önkényes bírói értelmezésének lehetőségét.⁵

² Vö. C. BECCARIA: *A bűnökről és a büntetésekről*. 1989.

³ Az alkotmányos büntetőjog terminológiát Szabó András honosította meg a jogirodalomban (vö. SZABÓ ANDRÁS: Alkotmány és büntetőjog. *Jogtudományi Közlöny*, 1999/4.)

⁴ *A büntetés célja*

37. § A büntetés a bűncselekmény elkövetése miatt a törvényben meghatározott joghátrány. A büntetés célja a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el.

A büntetés kiszabásának elvei

83. § (1) A büntetést – céljának (37. §) szem előtt tartásával – a törvényben meghatározott keretek között úgy kell kiszabni, hogy igazodjék a bűncselekmény és az elkövető társadalomra veszélyességéhez, a bűnösség fokához, továbbá az egyéb súlyosító és enyhítő körülményekhez.

⁵ A Legfelsőbb Bíróság által közzétett – a mai napig hatályos – a vizsgált kérdés szempontjából legátfogóbb Büntető Kollégiumi állásfoglalás: a BK 154. számú *Büntetés-kiszabási tényezők*. A jogegység biztosítását célzó állásfoglalás vezérfonala szerint: „A törvény idézett rendelkezése (a Btk. 83. §. (1) bekezdése-megjegyzés tőlem) a bíróságok számára azt a kötelezettséget jelenti, hogy a büntetés-kiszabás során figyelembe jövő valamennyi alanyi és tárgyi tényt felderítsék, és a jogkövetkezmények alkalmazásakor értékeljék. A büntetés-kiszabási tényezőket nem lehet egyszer s mindenkorra meghatározni. Mégis szükséges olyan általános iránymutatás, mely – ha nem is véglegesen, de hosszabb távon – felsorakoztatja mindazt, aminek felderítését és értékelését a bíróságoktól indokoltnak tartja.

I.

Mindenki előtt ismert, hogy a rendszerváltást követően a jogalkotási dömping a büntetőjog területét is elérte. A jelenleg hatályos Btk-t kihirdetését követően 50 törvény-nyel és 3 törvényerejű rendelettel módosította a jogalkotó. Ez a számadat önmagában is jelzésértékű, sejteti a Kódex koherenciájának felbomlását. A novelláris törvény-módosítások közül csak az 1998. évi LXXXVII., és a 2003. évi II. törvény büntetés kiszabás elveit, illetve a büntetési rendszer sajátosságait érintő rendelkezéseivel kívánok részletesebben foglalkozni. Az utóbbi két büntető novella mögött deklaráltan egymásnak szembeeső büntetőpolitikai megfontolások álltak.

Az 1998. évi LXXXVII. törvény, abból kiindulva, hogy az egyes bűncselekmények büntetési tételkereteinek felemelése – az Általános Részben, a büntetés kiszabása körében biztosított bírói mozgástér folytán (83. §., 87. §.) – önmagában nem garantálja az ítélezési gyakorlat jogalkotó által megkívánt szigorítását, az Általános Rész vonatkozó rendelkezéseit módosította, a 'kemény kéz' büntetőpolitikájának jegyében.

Ennek megfelelően a bíróságok diszkrecionális jogköre a büntetés kiszabása tekintetében szükségszerűen csökkent. 1999. március 1-jétől 2003. március 1-jéig fennálló bírói mozgástér szűkülés alapvető oka a határozott ideig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a középértéknek megfelelő büntetés kiszabására vonatkozó előírás (83. §. (2) és (3) bek.), továbbá az enyhítő szakasz szűkebb körű alkalmazásának meghatározása (87. §. (5), 87/A. §.).

Ezen felül a törvény kizárta a többszörös visszaesőkkel szemben a végrehajtásban felfüggesztett szabadságvesztés kiszabását, a feltételes szabadságra bocsátást, valamint ugyanezen szigorúbb rendelkezések vonatkoztak azon elkövetőkre, akik a 3 évi vagy ennél súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekményt üzletszerűen, vagy bűnszövetségben követtek el.

Egy Kódex generálklauzuláinak megváltoztatása, módosítása mindig veszélyeket rejt magában. A szankciórendszer elvi alapjainak átfarmálása a jogalkotó által nem célzott, sőt még csak nem is várt következményekhez vezethet, vezetett. A büntetési rendszer még meglévő elvi egységét felborító rendelkezések, a Btk. azon területein is működési zavart okozhatnak, illetve okoztak, amelyeket az új szabályozás direkt módon nem is érintett.

A '98-as novella büntetőpolitikai célkitűzése a büntetőjogi represszió szigorának fokozása volt. Jogalkotásbeli eredménye az elkövetői rétegek között a kevésbé diffe-

Az állampolgárok törvény előtti egyenlősége alapelvének az egységes ítékezés felel meg, és ebbe az is beletartozik, hogy a büntetést befolyásoló körülmények értékelése ne mutasson feltűnő és indokolatlan eltéréseket. Szükséges, hogy a Legfelsőbb Bíróság a súlyosító és enyhítő körülmények értékelésénél követendő elvekről és a leggyakrabban előforduló ilyen körülményekről az álláspontját összefoglalja.

A bíróság által megállapított minősítéshez kapcsolódó büntetési keret – figyelembe véve a Btk. Általános Része rendelkezéseit is – büntetést meghatározó alapvető tényező. Ez jelöli ki azokat a határokat, amelyek között a súlyosító és enyhítő – összefoglalóan a büntetést befolyásoló – körülmények a büntetést alakíthatják.

A büntetést befolyásoló körülményeket tehát nem elvont általánosságban, nem mechanikusan, hanem a konkrét ügy tényeire vonatkoztatva kell értékelni.”

renciáló szigorítás. Az előbbiekből egyenesen következne, hogy amíg a 2003. évi II. törvény rendelkezései ki nem iktatatták a büntetések súlyosságát növelő elvi szintű előírásokat, 1999. március 1-je és 2003. március 1-je között elkövetett és jogerősen elbírált ügyekben a büntetés kiszabási gyakorlat jelentősen, néhol differenciálatlanul szigorodott. Egyfelől ez a következtetés valóban levonható a börtönnépesség fokozatos gyarapodásából, bár ezzel a megállapítással vigyázni kell, mert a végrehajtandó szabadságvesztések számának növekvő tendenciája már az 1995–1999-ig terjedő időszakra is jellemző volt.⁶ Másfelől, talán kevésbé ismert a nagy statisztikai adatok rengetegében, hogy a jogalkotó által célzott represszió fokozás, a teljes büntetés kiszabási gyakorlatra kiható, az elkövetői rétegek közötti különbségre, a büntetendő cselekmények konkrét tárgyi súlyára nem tekintő jellegéből fakadóan diszfunkcionális módon ugyan, de némely esetben a korábbi ítélkezési gyakorlathoz képest a büntetések enyhülését vonta maga után.

Felmerül a jogos kérdés, hogyan eredményezhette az ítélkezés enyhülését a tételes jogban is megjelenő fokozott szigorítás. A válasz a bírák egy részének egyéniesített (individualizált) büntetés kiszabására irányuló kétségbeesett törekvésében kereshető.

Az 1999. március 1-jétől 2003. március 1-jéig tartó időszakban elkövetett, és elbírált bűncselekmények esetében gyakran előfordult, hogy a bíróságok a Btk. 37. §-ában foglalt büntetési célok, valamint a 83. §-ban meghatározott büntetés kiszabási elvek teljes körű érvényre juttatása érdekében – némileg erőszakot téve a törvény szigorítást előíró elvi rendelkezésein – az enyhítő szakasz (87. §.) kimerítő alkalmazásával nemet mondtak a differenciálatlan represszióra.

A bíróságok az esetek egy jelentős részében a szankciórendszerünk büntetés enyhítését (87. §.), vagy intézkedés alkalmazását (72. §.) lehetővé tevő rendelkezéseinek rendeltetésellenes alkalmazásával szabtak ki pénzbüntetést, vagy alkalmaztak próbára bocsátást olyan esetekben is, amikor a cselekmény konkrét tárgyi súlyja, az elkövető személye és az egyéb büntetés kiszabása szempontjából releváns körülmények szabadságvesztés kiszabását tették volna lehetővé. Amennyiben – az egyébként indokolt – szabadságvesztés kiszabása mellett döntött volna a bíróság, akkor a büntetés tartamának meghatározása során a középmértékhez kellett volna igazodnia, nem beszélve arról, hogy a korábban már említett elkövetői csoportokkal szemben (többszörös visszaeső, a bűncselekményt üzletszerűen, vagy bűnszövetségben elkövető) a szabadságvesztés végrehajtását nem függeszthette volna fel és rendelkeznie kellett volna a feltételes szabadságra bocsátás kizárása felől is.

Ennek köszönhetően olyan büntető ügyekben, ahol az eset összes körülménye alapján a bíró a törvény differenciálatlan szigorát nem volt hajlandó érvényesíteni, inkább indokolatlanul enyhe, mintsem indokolatlanul súlyos büntetést szabott ki. Így vezethetett a mértéktelen szigor, torz és súlytalan büntetést kiszabó ítéletekhez is, amelyeket nem csupán a laikus közvélemény fogadhatott értetlenül, hanem a bírósági eljárást megelőző nyomozati munkát ellátó rendőrök is.⁷ Így kerülhetnek a

⁶ KERTÉSZ IMRE: Miért túlszűfoltak a börtönök? *Belügyi Szemle*, 2002/2–3. 85.

⁷ Vö. BÁRKÁNYI JÓZSEF: Ítélet helyett. *Belügyi Szemle*, 2003/11–12. 206–212. A Bárkányi által felvázolt 'rémképet' szakszerűen árnyalja: FRECH ÁGNES: Gondolatok Bárkányi József „Ítélet helyett” című tanulmányáról. *Belügyi szemle*, 2003/11–12. 212–218.

büntetőpolitikai célkitűzések és azok tényleges eredményei mérföldnyi távolságra egymástól.

A jogalkotási dömping korában, amikor a Btk. 2.§-ára az időbeli hatályra vonatkozó rendelkezés szinte valamennyi bírósági ítéletben szükségszerűen alkalmazásra kerül, kiegyensúlyozott, a jogbiztonság követelményének megfelelő, előre látható, kiszámítható büntetés kiszabási gyakorlatról nehezen beszélhetünk.

A fenti törvényi megoldások, amelyek a jogalkotás és az ítélkezési gyakorlat ilyen jellegű összeütközéséhez vezetnek, a kiszámíthatatlanságot, jogbizonytalanságot jelentős mértékben növelik.

II.

A 2003. évi II. törvény a '98-as novella represszív rendelkezéseit teljességgel hatályon kívül helyezte. A büntetés kiszabás elvei terén lényegében az 1999. március 1-jét megelőző rendelkezéseket állította vissza. A jogalkotó részéről nem gondolható komolyan, hogy a büntetés kiszabási gyakorlat ilyen rövid időközönként, az aktuális büntetőpolitikát megtestesítő tételes jogi rendelkezések útján 'büntetlenül', tetszőlegesen változtatható.

Sokszor kritikára adhat okot, de jelen esetben inkább pozitívként volt elkönnyelhető, hogy az ítélkezési gyakorlat viszonylag lassan, nehézkesen néha konzervatíván, a jól bevált régi formulák tovább alkalmazásával reagál az új jogintézmények okozta kihívásokra. A 2003. évi II. törvény alapjául szolgáló büntetőpolitikai koncepcióról elmondható, hogy a végrehajtandó szabadságvesztéstől való elfordulás jellemzi, a bíróságok szankcióalkalmazási gyakorlatában elsősorban a pénzbüntetés, továbbá a feltételes szankciók (büntetés végrehajtásának próbaidőre történő felfüggesztése, próbára bocsátás) megerősödött jelenlétét tartja kívánatosnak.

Szinte már közhelynek tekinthető: a magyarországi büntetés végrehajtási intézmények túlszűfoltak. Ezt a tényt az EU országjelentései is rendszeresen észrevételezték. A fogvatartottak 100 000 főre jutó rátája az EU tagországokban átlagosan 87, míg hazánkban 150.⁸

Az Európa Tanács Ajánlásában⁹ is megfogalmazódik a végrehajtandó szabadságvesztés alkalmazhatóságának 'ultima ratio' jellege. Az Ajánlás kimondja, hogy a szabadság elvonásával járó büntetést végső eszköznek kell tekinteni, és ezért ez csak olyan ügyekben alkalmazható – más lényeges körülmények figyelembevételével –, amelyekben a cselekmény súlya minden egyéb büntetést egyértelműen alkalmatlanná tesz. A túlszűfolt börtönök demoralizáló, kriminalizáló hatása is köztudott. Nyilvánvaló, hogy a büntetési politika szigorítása fokozza a zsűfolttságot és ezzel egyidejűleg a nem kívánt mellékhatásokat.

A felvilágosodás időszakától kezdődően jogi gondolkodásunk részévé vált, hogy az esetek döntő többségében nem a kiszabott büntetés súlya, hanem annak elkerülhetetlen bekövetkezése az, ami a bűnözéssel szemben visszatartó erővel bírhat. Ezt má-

⁸ KERTÉSZ IMRE: A büntetés hozama és ára. *Belügyi Szemle*, 2003/1. 117.

⁹ R/92/17. számú ET Ajánlás: Következetesség az ítélkezésben.

ra úgy pontosíthatjuk, hogy a visszatartó erő mértékét a lebukás valószínűségével kalkulált büntetéstől való félelem határozza meg.¹⁰

A természettudomány területén kidolgozott döntéelmélet (játékelmélet) kiszélesedett jelentéstartalommal 'átszivárgott' a társadalomtudományi gondolkodásba.¹¹ A formális értelemben vett döntéelméleti koncepciók a matematika világába sorolhatóak, míg az ún. deskriptív elméletek a társadalomtudományi viselkedési modellek körébe vonhatóak. A bűnözői magatartást determináló tényezők vizsgálata szempontjából kizárólag csak a deskriptív elméleteknek lehet relevanciája.

A kriminológiai döntéelméleti koncepciók körében is képviselteti magát a normatív teória, amely az egyes büntetőjogi szempontból releváns magatartásokat megelőző, vegytisztán racionális mérlegelésnek tekinti a döntési folyamatot. Ugyanakkor, a pszichológia tudománya által kidolgozott alaptétel, hogy a cselekvéseink előtt lezajló elhatározásaink nem kizárólag racionális megfontolásokon alapulnak. A döntés előtt álló személy nem hozhat olyan helyzetbe, hogy a döntést megalapozó összes paraméter rendelkezésére álljon, nem beszélve, a szükségszerűen véges információ befogadási, figyelmi kapacitásunkról.¹² Az ember ezen bio-pszichikai vonatkozásait is figyelembe vevő alapokra épít a korlátozott racionalitás elfogadásával fémjelezhető deskriptív döntéelmélet. A büntető jogtudomány jogirodalmában nem használja ez utóbbi terminológiát, ehelyett a generálprevenációs modell elnevezéssel illeti a fenti koncepciót.

Ezzel szemben, a formális racionalizmusra építő gazdaságelméleti szempontú bűnözélméletek szerint, a bűnözői döntés – vagyis az, hogy valaki a bűncselekmény elkövetése mellett dönt – természetében nem különbözik más döntésektől. Mindegyik megfontolás mögött a bűnelkövetéssel járó, vagy azt kísérő költségek és hasznok mérlegelése történik.¹³ Ennek következtében a bűnözői döntési mechanizmus ugyanazzal a terminológiával írható körül, mint a gazdasági életben meghozott döntés, azaz az alapvető különbséggel, hogy a bűnöző a társadalmilag károsnak tekintett, illegális alternatíva mellett teszi le a voksát.

Valamennyi döntési modellben ugyanazok az esszenciális elemek találhatók: költség, haszon és a kettőt összekötő kockázati tényezők.

A témánk szempontjából jelentőséggel bíró kriminológia modellekben ezen felül szerepet játszanak még a legális és az illegális alternatívák bűnelkövető általi értékelhetősége. A megtorlási elmélet szerint a büntetési fenyegetettség fokozásával, az ezáltal költségnövekedés folytán a kriminális cselekmények száma csökkenő tendenciát mutat. Ugyanakkor csak helyeselhető, hogy egyes szerzők a költség tényezők körét kibővítik,¹⁴ amikor a kriminális magatartással együtt járó morális költségekről, illetve a legális alternatívák választásának elmulasztásából eredő költségekről is beszélnek.

¹⁰ SAJÓ ANDRÁS: A büntetés költségzempléte megközelítése. *Belügyi Szemle*, 2003/11–12. 41.

¹¹ Ld. erről bővebben: FARKAS ÁKOS: *A falra akasztott nádpálca avagy a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának korlátai*. 2002. 136–146.

¹² SIMON HERBERT: Korlátozott racionalitás. 1982. 217–218.

¹³ Vö. SAJÓ ANDRÁS: A büntetés költségzempléte megközelítése. *Belügyi Szemle*, 2003/11–12., valamint FARKAS i. m. 138–139.

¹⁴ Vö. FARKAS i. m. 139–140.

A morális költségek determináló szerepének elismerése tovább árnyalja a büntetőjog tudományában is hasznosítható döntésméleti koncepciókat, egészséges harmóniát teremtve a pszichológiai és a gazdasági költségkoncepció között.

III.

Mindezek ellenére álláspontom szerint, a fenti novelláris (2003. évi II. törvény) változtatással bevezetett, jelenleg hatályos büntetőpolitikai koncepció is árnyalandó. Nem felejtendő el, hogy a büntetés célja „a megtorlás is, a bűnmegelőzés is, a társadalom védelme érdekében.”¹⁵ Az állam büntető igénye nem alapulhat tisztán költség-haszon elemzésen, vegytiszta formális racionalizmuson. A büntetőjogi büntetésnek szimbolikus funkciója is van, nevezetesen, kifejezésre juttatja, hogy bizonyos normákat nem lehet büntetlenül megsérteni. Ilyen értelemben tehát a büntetés célja önmagában van, a célra nem tekintő megtorlásban, a jogépség nyilvános deklarálásában.¹⁶

A fenti jogfilozófiai tételeket támasztják alá, nem teoretikus, hanem kriminálszociológiai szempontból a döntésméleti kutatások eredményei. E szerint a költségek és a kockázati tényezők, amit a bűncselekmény felderítése, illetve a büntetés kiszabásának valószínűsége jelent, a bűnözői döntést csekély mértékben befolyásolják.

Őszintén el kell ismernünk, a büntető igazságszolgáltatás lényegében sem a bűnözőre, sem a bűnözésre nem képes jelentős hatást gyakorolni, mivel a szándékolt hatás a bűnözői döntés meghozatalakor szinte teljességgel figyelmen kívül marad.

A büntetőhatalmat gyakorló, a tételes jogi rendelkezéseken keresztül megjelenő, a büntetőpolitikai elképzeléseket érvényre juttató büntető igazságszolgáltatás ugyanakkor mégis jelentős társadalmi funkciót tölt be. Egyfelől a büntetőjogi felelősségre vonás elvi és gyakorlati feltételeit teremti meg. Másfelől kiemeli és megerősíti tevékenysége során a társadalom által preferált alapértékeket.¹⁷

Ha elismerjük a büntetőjog itt vázolt normavédelmi funkcióját is,¹⁸ akkor praktikus megfontolások (a börtönépítés sok pénzbe kerül stb.) nem determinálhatják a büntetőpolitikai megfontolásokat. A büntetőjogi szankciórendszer megrajzolásában fontos szerepe van a racionalitásnak, de természetesen ez a követelmény sem abszolutizálható. Ha pedig a megtorlás és a visszatartó erő viszonyát vizsgáljuk, tudományos szempontból erősen kétségesnek minősíthető az a feltételezés, miszerint éppen a súlyosabb hátrányokkal járó büntetés kilátásba helyezése (végrehajtandó szabadságvesztés) nélkülözné a kellő tudatbefolyásoló hatást.¹⁹ Ugyanis, ha a súlyosabb büntetés elrettentő erejében nem bízhatunk, akkor mit várhatunk az enyhébbtől?

¹⁵ GYÖRGYI KÁLMÁN: *Büntetések és intézkedések*. 1984. 199.

¹⁶ Szabó András fenti neoklasszikus tanait a 23/1990. AB határozathoz fűzött párhuzamos véleményében fejtette ki.

¹⁷ Vö. FARKAS i. m. 145–146.

¹⁸ Sajó András idézett tanulmányában sem vitatja a büntetőjogi büntetés jogépségi funkcióját.

¹⁹ Földvári József hangoztatja, hogy a társadalom egyes tagjainak helyes irányú tudati befolyásolására, a bűnelkövetéstől való visszatartására csak a súlyos hátrányt kilátásba helyező büntetőjogi eszközök alkalmasak. Vö. FÖLDVÁRI JÓZSEF: A bűncselekmény fogalmáról – de lege ferenda. *Magyar Jog*, 1999/1,

Végezetül, csak remélni lehet, hogy az új Btk.-ban a különféle büntetőpolitikai elképzelések a helyes arányt képviselve olyan harmonikus szankciórendszert teremtenek, amelyben az egyes büntetési célok rendeltetésszerű szerepüket tölthetik be. A több irányú, egymást szükségképpen keresztező büntetési célok érvényre juttatásához, a büntetés kiszabása körében megfelelő mozgásteret lehetővé tevő generálklauzulákra, a bíróságok diszkrecionális jogának megtartására van szükség. Természetesen ennek büntetőjogon kívüli előfeltétele a felelős ítélkezés.

Egyes konkrét büntetések hatékonysága elkövetői réteg-, illetve olykor kifejezetten elkövető-specifikus. Az ily módon, a büntetés kiszabás összes releváns körülményei alapján kiszabott büntetések a társadalom széles rétegeiben megdöbbenést keltethetnek. Azonban, a 'nép érzületére' való hivatkozás nem alapozhat meg sem differenciálatlan szigort, sem differenciálatlan enyhítést hozó tételes jogi rendelkezéseket, egy a jogbiztonság követelményét szolgáló, stabil alapokon álló büntetési rendszerben.

Nehéz megtalálni azt az egyensúlyi állapotot, amelyben a jogalkotó kiküszöböli a törvényből az egyéniesített büntetés kiszabását gátló tényezőket, ugyanakkor érvényesíti a törvény előtti egyenlőséget, és biztosítja a jogkövetkezmények előre láthatóságát.

Illúzió azt gondolni, hogy az egymással szembe futó jogpolitikai koncepciók a jogalkotás során teljességgel kiegyensúlyozhatóak. Az ugyanakkor elvárható, hogy a tételes jogi rendelkezések formájában megjelenő büntetőpolitikai elképzelések – a józan megfontoltság jegyében – kerüljék az éppen aktuálisan divatosnak tekinthető, vagy aktuálpolitikai szempontból kamatoztatható irányzatok jogalkotói artikulálását.

– KÖNYVISMERTETÉS –

VÓKÓ GYÖRGY

Európai büntetés-végrehajtási jog

Budapest: Dialóg-Campus, 2005.

A nemrég megjelent – e tárgyban Európában is elsőként született – monográfia zárt rendszerben, dogmatikai szempontból elemzi a büntetés-végrehajtás elvi alapjait képező nemzetközi egyezményeket, európai uniós alapszerződéseket és európa tanácsi határozatokat, majd ezek szellemiségében ajánlásokat, fejlődési irányokat fogalmaz meg a gyakorlat számára. A könyv mintegy folytatása a szerző korábban megjelent „Magyar Büntetés-végrehajtási Jog” című könyvének, ám egyúttal alapja is, hiszen a magyar büntetés-végrehajtási jogot alapvetően meghatározó egyezményes alapelveket és gondolkodásmódot tartalmazza. A terjedelmében is igen jelentős mű bő 350 oldalban összefoglalja az európai büntetés-végrehajtási jogot, egyúttal lényegre törően, tömören, ám az elnagyoltság veszélye nélkül ragadja meg és tárja az olvasó elé a tárgykör eszenciáját.

Felépítését tekintve tizennégy fejezetre tagolódik a következők szerint: I. Az európai integráció története röviden, II. Az európai büntetés-végrehajtás jog meghatározása, III. A jogi helyzet főbb vonásai a végrehajtás ideje alatt, IV. A fogva tartó intézetek igazgatása és személyi állománya, V. A szabadságvesztés végrehajtásával kapcsolatos tapasztalatokról, időszerű nézetekről, VI. A végrehajtási feladatok teljesítésének biztosítékai, VII. A helyes rend a büntetés-végrehajtási intézetekben, VIII. Az elítéltekkel való foglalkozás és foglalkoztatásuk, IX. A különleges kategóriákra vonatkozó kiegészítő rendelkezések, X. Az eljárási szabályokról, XI. A büntetőügyekkel kapcsolatos igazságszolgáltatás európai szerveiről. Az emberi jogok európai bírósága, az európai közösségek bírósága, az európai ügyészség, XII. Az európai büntetés-végrehajtási jogi szabályok érvényesüléséről, XIII. Az Európa Tanács, az európai unió és a CPT ajánlásai, más normái, az európai minimumkövetelmények a gyakorlatban, XIV. A különleges kategóriákra vonatkozó szabályok érvényre juttatása.

Véleményem szerint a monográfia – mindamellett, hogy egységes szerkezetű és összefüggő – két viszonylag jól elkülöníthető részre osztható: az elméleti alapokat tartalmazó első három fejezetre és az ezek alapján megfogalmazott gyakorlati kívánalmakat és azok végrehajtásának szabályait és mikéntjét tartalmazó fejezetekre (IV–XIV). Felosztásom ugyanakkor annyiban nem helytálló, hogy a XI. fejezetben az előző fejezetekhez képest – teljesen indokoltan – megtörik a gyakorlati ajánlások dinamikája, ugyanis itt kerül sor az Emberi Jogok Európai Bírósága, Európai Közösségek Bírósága szervezetének, eljárásának a bemutatására. Ennek mintegy ellensúlyaként azonban a bemutatott konkrét ügyek ismertetésein, a bírói szervek döntésein keresztül jól láthatóvá válnak a vonatkozó nemzetközi szerződések (egyezmények) értelmezésének helyes irányai.

Mint arra már utaltam, az első három fejezet az egyes ENSZ és európai egyezmények és szerződések, (Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, Az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény, Polgári és Politikai Jogok Védelméről szóló Egyezmény, Római Szerződés, Maastrichti-, Amszterdami-, Nizzai Szerződés, Európai Egyezmény, A kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy intézkedések megelőzéséről szóló Egyezmény, Európai kiadatási egyezmény, Az elítélt személyek átszállításáról szóló egyezmény, stb.) az európa tanácsi határozatok, valamint az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének ajánlásai elemzésével mutatja be az európai büntetés-végrehajtásban érvényesülő elveket, valamint górcső alá veszi az Európai Unió harmadik pillérét képező bel- és igazságügyi együttműködést. Az elemzés kétirányú. A szerző egyrészt felvázolja azt a fejlődési vonalat, amely az 1950-es évektől napjainkig ment végbe e tárgykörben – elsősorban – az európai gondolkodásmódban, másrészt a kivívott eredmények és ajánlások alapján felismerhető minimumokat (jelenleg meglévő normák) és kívánalmakat (megvalósítandó célok) összegzi. Ez az összegzés azonban nem a tények pusztá leírása, hanem olyan egyéni, ugyanakkor nem torzított, leképezése az európai elveknek, melyből kiviláglik a szerző saját látásmódja, álláspontja is.

Vókó György egyértelműen lándzsát tör a minél szorosabb európai bűnügyi együttműködés, főként a harmadik pillér további integrálása mellett. Ami azonban még ennél is jelentősebb, megismerhetővé válik, mi az az elv, amelyet tudományos rendszere középpontjába helyez. Első ránézésre – és Vókó György munkásságát is-

merve – ez a törvényesség. A törvényességen itt a vonatkozó és az európai fejlődésben kivívott, nemzetközileg elfogadott (jog)szabályok és elvek maradéktalan betartásának követelményét értem. A szerző azonban ennél tovább megy és ezt a konszenzus elmélettel egészíti ki. „*A fogvatartotti és az egész társadalmat egy egységként kell kezelni. Ez beilleszkedik az ekvivalencia, a kölcsönös megfeleltetés elméleti tételei közé, hiszen a kinti és a benti élet megfeleltetésének, közelítésének koncepcióján alapul, de többet jelent mint a normalizálásnak nevezett büntetés-végrehajtási jogi alapelv, a kölcsönös megfeleltetés a kisebb és a nagyobb közösségek megfeleltetésére is, s nemcsak a büntetés-végrehajtásra, hanem az egész szankciórendszerre, valamint az azt alkalmazó eljárásra is. A nemzetközi és nemzeti követelményeknek való megfeleléshez a «kölcsönösség» szó is hozzátartozik, mint ahogy az egyes eljárási szakaszok közötti jobb együttműködés is. Ezért nevezhető konszenzus-elméletnek ez a megközelítése a feladatmegoldásnak.*” Ha ehhez hozzáillesztjük egy másik megállapítását, miszerint „*A cél tehát a bűncselekmény folytán megbomlott jogi egyensúly helyreállítása, amely a büntető felelősségre vonás hatálya alatt álló személy részére cselekményéért hátránnyal járó következményt jelent, de egyben a társadalomba visszavezetésével, reszocializálásával vagy integrálásával a megbomlott egyensúly helyreállításának fő követelménye érvényesül*”, akkor – úgy vélem – kihámozható a szerző tudományos poetikája: a büntető- és büntetés-végrehajtási jogban érvényesüljön egy olyan tetartányos szankciórendszer, mely – a generális prevención túlmenően – helyezze középpontjába az elkövetőt (elíteltet), és vele szemben személyre szabottan alkalmazzon olyan büntetést vagy intézkedést, amely mindenkoron a törvényben meghatározott mértékben és csak a törvényben meghatározott joghátránnyal szankcionálja, úgy, hogy eleget tegyen mind a megbomlott jogi egyensúly helyreállításának, mind az elítélt társadalomba történő visszahelyezésének, integrációjának.

Ez a szemlélet, mondhatnák, nem új keletű, hiszen ennek alapjait már Arisztotelész megfogalmazta és el-eltűnve mindig is jelen volt az európai gondolkodásban. Végül a Liszt névvel fémjelzett közvetítő iskola végképp belevészte a büntetőjogi gondolkodásba. Önmagában ez igaz is, ám a monográfiát elolvasva megérthetjük, hogy a szerző nem pusztán egy jól hangzó tudományos vágyat fogalmaz meg, hanem személyes meggyőződését, mely abból a felismerésből táplálkozik, hogy a mindenkori büntetőjogásznak erkölcsi felelőssége is van a rábízottak sorsáért. Úgy vélem, hogy ez az a gondolkodásmód, ami jellemzője az egyész műnek és ami igazán európaivá teszi azt. (Talán az ilyen minőségű munkára mondhatjuk, hogy ‘társadalmi mérnökösködés’.)

A könyv tehát nemcsak címében és tartalmában, hanem szemléletében is európai, ugyanakkor egészében gyakorlatias is. A különböző egyezményekben megfogalmazott elvek gyakorlati megvalósításának mikéntjét és szükségességét a szerző az Emberi Jogok Európai Bíróságának, az Európai Unió Bíróságának eseti döntései, valamint CPT ajánlásai alapján vázolja fel.

Mielőtt azonban rátérnék egyes, számomra külön is érdekes kérdések taglalására, mindenképpen szeretném megemlíteni azt, hogy a monográfia igen gazdag forrásanyagot tartalmaz. Ehelyütt nemcsak a műben fellelhető impozáns jogirodalmi és jogszabályi háttérre gondolok, hanem a nagy számban előforduló bírósági eseti döntésekre is, amelyek mind jelzik az alapos kutatómunkát. A lexikális felkészültség mellett azonban kitűnik az alkotó gyakorlati jártassága, szakmai tapasztalata is.

Az általam vizsgálandó fejezetek a könyv IV. és VII. fejezete, melyben a szerző a büntetés-végrehajtási intézetről és a személyi állományról, valamint a fogvatartottak fegyelmi helyzetéről, a biztonságról és a fogvatartottakkal szemben alkalmazható kényszerintézkedésekről értekezik. Már maga az is az újszerűség élményével hatott, hogy e kérdések önálló fejezeti rangot nyertek.

A fejezet elején kifejti, hogy a büntetés-végrehajtásnak (a továbbiakban: bv.) közszolgáltatnak kell lennie, és ezért annak irányítását el kell választani a fegyveres szervektől. Ennek keretében különösen kell ügyelni arra, hogy a bv. szervezet elkülönüljön a bűnüldöző szervektől, különösen a rendőrségtől. Továbbá, hogy inkább a polgári vezetés ellenőrzése alatt kell állniuk, semmint a katonai alatt. Ezekkel a kívánalmakkal magam is egyetértek. Az indoklás egyértelmű: ugyanis abban az esetben, ha a bv. a katonai ellenőrzés, és így végeredményben a fegyveres végrehajtói hatalom alatt lenne, egyrészt a kollegialitás révén alapot adhatna a visszaélésekre, különösen az előzetesen letartóztatottakkal szemben a nyomozások eredményességének javítása érdekében, másrészt elsősorban finansziális vonatkozásban lenne aggályos, mert előfordulhatna, hogy az adott szervezet a büntetés-végrehajtási feladataira nem csoportosítana elegendő tőkét.

Úgyszintén egyetértek azzal a megállapítással, hogy a bv. szervezetnek szilárd hierachiára van szüksége, melyben a „jó működés megköveteli, hogy a parancsláncolat egyértelműen felismerhető legyen”. Az ehhez kapcsolódó másik megállapítással, miszerint ezt „egy kívánatos civil státus” mellett kellene megvalósítani, a magam részéről nem tudok egyet érteni. Álláspontom szerint ugyanis a civil státusz bevezetése azt eredményezné, hogy a személyi állomány fegyelmi helyzete jelentősen romlana, és ez akár veszélyeztetné is a fogvatartás biztonságát. Szeretném hangsúlyozni, egyetértek azzal, hogy a bv. szervezet – különösen a fogvatartottakkal való bánásmód – teljeskörű ellenőrzése nem a fegyveres szervek feladata, ám úgy vélem, hogy a szervezet tagjainak az ellenőrzése, különös tekintettel az egymással szembeni magatartás, a munkájukkal (szolgálat) összefüggő szabályszegések (bűncselekmények, fegyelmi vétségek) ellenőrzése és kivizsgálása nem különíthető el a fegyveres szervektől teljesen, mert ez jelentős visszaesést eredményezhetne a fegyelemben, és a szolgálat ellátásban. Egyetértek azzal is, hogy az állomány tagjai által elkövetett szabályszegések kivizsgálása a független ügyészség és bíróság feladata legyen, ám ez, álláspontom szerint, a jelölt szervek részét képező katonai igazságszolgáltatásnak a feladata.

E kérdés kivételével maximálisan osztom azt a nézetet – és örülök, hogy egy ilyen jelentős műben is megfogalmazásra került –, hogy jóval szigorúbb kiválasztási és fejlettebb képzési módszereket kell alkalmazni a személyi állománnyal szemben, és nemcsak jogszabályi, de etikai követelményeket is kell támasztanunk, mindamellet, hogy a nehéz hivatást egzisztenciálisan és erkölcsileg is meg kellene becsülni. A fenti kérdés kivételével gyakorlatilag csak idézni tudnám a szerző személyi állománnyal kapcsolatos megállapításait, úgy a szakszemélyzet, mind az esetleges etikai kódex tekintetében. Ám még ennél is fontosabbnak tartom azt, csatlakozva a műhöz, hogy a törvényes kereteken belül a lehető legkeményebben fel kell lépni a korrupció visszaszorítására, majd leküzdésére.

A fogvatartottak fegyelmi helyzetével és a velük szemben alkalmazható kényszerintézkedésekkel kapcsolatban a szerző teljeskörűen összefoglalja az Európa

Tanács ajánlásainak, az Emberi Jogok Európai Bírósága eseti döntéseinek, és a CTP ajánlásainak lényegét. E szerint a fegyelmi eljárást, az előzetesen kihirdetett (írásban) és megismerhető formában és módon, a taxatív felsorolt fegyelmi vétségekhez igazodóan, a védelemhez való jog betartásával, embertelen vagy megalázó, sanyargató büntetések kiszabása nélkül, személyre szabottan kell lefolytatni. A fogvatartott fegyelmi felelősségre vonása nem lehet az önkény melegágya, meg kell teremteni a feltételeit, hogy a törvényességi felügyeletet ellátó hatóságok ellenőrizhessék, illetőleg a független bíróságok felülvizsgálhassák a fegyelmi eljárásokat, kiszabott fenyítéseket. A kérdés megoldása annál is inkább égető mivel a fegyelmi vétségek taxatív felsorolása és meghatározása – tudomásom szerint – még nem létezik. A vonatkozó jogszabályokban ugyan vannak olyan kötelezettségek, mint például a házirend betartásának a kötelezettsége, a fogvatartás vagy az intézet rendjét sértő cselekményektől való tartózkodás kötelezettsége, a kapott utasítások betartásának a kötelezettsége, ám ezek a meghatározások túlságosan tág teret engednek az értelmezésre. Ez önmagában nem is lenne problémás, ha ezt a helyi (intézeti) szabályok kitöltenék tartalommal, ez azonban nem teljesül maradéktalanul, így lehetőség nyílik az esetleges visszaélésekre. Ha azonban más oldalról nézzük a kérdést, jogosan merül fel, hogyan lehet követelni a fogvatartotttól, ha csak absztrakt formában, de legalább is tág keretek között kerülnek meghatározásra kötelezettségei. Nyilvánvaló, hogy egy teljeskörű, a fegyelmi vétségeket tartalmazó lista elkészítése lehetetlen, ám egyes fegyelemsértő magatartások rögzítése – legalább típusonként – lehetséges lenne. Ez egyébként megkönnyítené a személyi állomány helyzetét is, hiszen pontosan tudhatnák, mert megismerhető lenne, hogy milyen magatartásra, milyen fenyítés adható, így az önkényesség visszaszorításával, a jogosan kiszabott fegyelmi fenyítések védhetősége is egyszerűbb lenne a felettes vagy felülvizsgáló fórumok előtt.

A biztonság vonatkozásában külön kiemelendő – lehető legkisebb sérelem okozása elvéből eredendően –, hogy a fogvatartottakat csak olyan fokú biztonsági szinten lehet tartani amely felétlenül indokolt. Ennek megállapítására pedig különösen nagy gondot kell fordítani, melynek során mindig vizsgálni kell azt is, hogy egyes fogvatartottak nem jelentenek-e veszélyt fogva tartott társaikra.

Talán egykor megvalósulhat a monográfia utolsó soraiban ajánlott Beccaria üzenet: *„Meg akarjátok előzni a büntetteket? Tegyétek, hogy a törvények világosak, egyszerűek legyenek, és hogy a nemzet egész ereje azok védelmére összpontosuljon, s egyetlen része se használtassék fel megsemmisítésükre. Tegyétek, hogy a törvények ne annyira az ember osztályait, mint inkább magukat az embereket szolgálják. Tegyétek, hogy az emberek tartsanak tőlük, de ne is csak tőlük tartsanak. A törvényektől való félelem üdvös, de végzetes és melegágya a bűnösnek, az embernek embertől való félelme.”*

EPERJES KRISZTIÁN
egyetemi tanársegéd

DR. GRÁD ANDRÁS

A strasbourgi emberi jogi bíráskodás kézikönyve

Strasbourg Bt., Budapest, 2005.

Az Európa Tanács keretében, 1950. november 4-én létrejött az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény, közismertebb nevén az Emberi Jogok Európai Egyezménye. Az emberi jogok nemzetközi dokumentumba lefektetése korántsem volt egyedülálló dolog, ám a jogvédelmi mechanizmus, amit létrehozott, mind a tagállamok mind az egyének életében kézzelfogható hatással bír. Az Európa Tanács az Egyezményben szereplő emberi jogok érvényesülésének fórumaként hozta létre strasbourgi székhellyel az Emberi Jogok Európai Bíróságát.

Dr. Grád András *A strasbourgi emberi jogi bíráskodás kézikönyve* (Strasbourg Bt., Budapest, 2005) az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatát elemzi.

A korábban családjogi bíróként tevékenykedő szerző e témában való jártasságát az Emberi Jogok Európai Bíróságánál töltött hosszabb szakmai gyakorlat is bizonyítja, jelenleg pedig a magyar Alkotmánybíróság munkatársaként a strasbourgi joggyakorlat 'nyomon követése' is feladatai közé tartozik.

A szerző már az előszóban kifejti az újabb könyv megjelentetésének indokoltságát. A legutóbbi kiadás óta eltelt 5 év alatt számos fejlemény van az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogában. Ez könnyen prognosztizálható, ha figyelembe vesszük, hogy az elmúlt 5 év ítéleteinek száma nagyjából megegyezik a megelőző 40 év alatt hozottak számával. Kiemelendő továbbá az a körülmény is, hogy a közvetlenül Magyarországot érintő esetekben hozott döntések száma is ebben az időszakban kezdett el 'dagadni'.

A könyv logikusan felállított szerkezetre épül. Az első három fejezet igen hasznos tájékoztatásul szolgál a kérelmek benyújtásával kapcsolatos technikai ismeretekről, a Bíróság eljárásjogáról, valamint a kérelmek elfogadhatóvá nyilvánításának akadályairól. Ezt követően tematikusan, az Egyezményben szereplő cikkek sorrendiségét követve, részletes képet kapunk az egyes cikkekhez kapcsolódó joggyakorlatról (4-20. fejezetek). A szerző külön fejezetet szentel az Emberi Jogok Európai Bírósága és az Európai Unió Bírósága ítélezési gyakorlatának összefüggései közötti érintőleges – ám az olvasó érdeklődését annál inkább felkeltő téma – bemutatására (21. fejezet). Nagy érdeme a könyvnek, hogy a Függelék tartalmazza a bírósági ítéletek névmutatóját, és külön szerepel – ugyancsak e helyen – a Magyarország ellen indult ügyekben hozott bizottsági és bírósági döntések mutatója.

A mű nagyon részletes, igyekszik a Bíróság előtt megjelent eseteket az adott cikk vonatkozásában felmerült minél több aspektusból megvilágítani. Mindenképpen figyelemre méltó a szerzőnek az a gondossága, ahogyan a bemutatásra kerülő jogeseteket kiválasztja. Az olvasó nem vész el az ügyek rengetegében, ugyanis a felmerülő jogesetek problematikájának szemléltetésénél törekszik a leglényegesebb ítéletek bemutatására.

Grád András azonban nemcsak az esetjog bemutatására vállalkozik, ami önmagában kiemelkedő teljesítmény, hanem az egyes ítéletekhez véleményt alkot, sőt valamennyi fejezet végén a hazai viszonyok értékelésére is figyelmet fordít.

A szerző valamennyi emberi jogi normát szó szerint idézi az egyes fejezetek elején, ezzel is megkönnyítve az olvasó dolgát, aki ennek köszönhetően világosabban átláthatja a hivatkozásokat, az összefüggéseket. Az egyes cikkek részletesebb vagy ke-

vésbé részletes kifejtése annak tükröződése, hogy az adott cikk vonatkozásában milyen sűrűn fordulnak a panaszosok a Bírósághoz, illetve az esetjogban szereplő hivatkozások mennyire gyakoriak. A nagy volumenű esetjoggal rendelkező cikkek között tartják számon a családjogi viszonyokkal kapcsolatban deklarált emberi jogokat.

A 21. fejezetet tartalmazó könyv 10. fejezete foglalkozik a családjogi viszonyok szempontjából releváns cikkek értelmezésével, a kapcsolódó jogesetek bemutatásával. Az Egyezmény szerint ezek: a *magán-és családi élet tiszteletben tartásához való jog* (Egyezmény 8. cikke), a *házasságkötéshez való jog* (Egyezmény 12. cikke), illetve a *házastársak egyenjogúsága* (Hetedik kiegészítő jegyzőkönyv 5. cikke).

A 10. fejezet először az Egyezmény vonatkozó cikkeivel foglalkozik általánosságban, tisztázza az alapfogalmakat, illetve bemutatja azok történeti fejlődését a Bíróság joggyakorlata során. Mivel maga az Egyezmény nem tartalmaz fogalmi definíciókat, a Bíróságra hárult az az egyáltalán nem egyszerű feladat, hogy ezt az űrt joggyakorlata során kitöltse, illetve fejlessze. A családjogi jogviszonyok szempontjából az Egyezmény 8. Cikkének van a legvaskosabb esetjoga, az arra való hivatkozás a Bíróság előtt a többiekhez viszonyítva lényegesen gyakoribb.

Az Egyezmény 8. cikke szerinti *magán-és családi élet tiszteletben tartásához való jog* esetében az 1. bekezdés által deklarált jogok a 2. bekezdés eseteiben, és csakis ezen esetekben korlátozhatók. Azaz a hatóságok csak a taxatíve felsorolt esetekben avatkozhatnak be a magán-és családi élet gyakorlásába. További feltétel, hogy a korlátozás törvényen alapuljon, és szükségesnek minősüljön egy demokratikus társadalomban. Azt, hogy milyen korlátozás minősül szükségesnek, mindig az adott eset kapcsán, az összes körülmény gondos mérlegelésével állapítja meg a Bíróság. A szükségesség mértékének meghatározásánál azonban alapvető követelmény, hogy a beavatkozás nyomós közérdeket szolgáljon, valamint fennálljon az arányosság a beavatkozó intézkedés és az általa elérni kívánt cél között.

A 12. cikk szerinti *házasságkötéshez (és családalapításhoz) való jog* a fentiekben bemutatott 8. cikkhez képest 'lex specialis'. E jog megsértése ma már igen ritkán képezi jogsértés tárgyát, legfeljebb akként jelentkezik, hogy valamely házasság felbontásának lehetetlensége az újabb házasság megkötésének képezi akadályát. Ami a *házastársak egyenjogúságát* kimondó emberi jogi normát illeti (Hetedik kiegészítő jegyzőkönyv 5. cikke), a szerző annak tárgyalását mellőzi, tekintettel arra, hogy annak megfogalmazása a közelmúltban történt, ezért kialakult joggyakorlata még nincs.

A szerző a konkrét családjogi viszonyok taglalása előtt kitér arra, hogy a Bíróság előtt *mi minősül családi kapcsolatnak*. A magán-és családi élet tiszteletben tartásához való jogba tartozó életviszonyok köre a Bíróság joggyakorlata alapján alakult ki, és idővel szélesedett, ami maga az élet változásának volt szükségszerű következménye.

A Bíróság joggyakorlatában világossá vált, hogy a *családi kapcsolatok nem értelmezhetők csupán a tagállami jogrendszer adta kereteken belül*. Egy belga esetben, bár a belga jog szerint a házasságon kívül született gyermek 'törvénytelennek' minősül, és így nem tartozik a 'családhoz', a Bíróság az ilyen gyermek és anyja közötti kapcsolatot is az Egyezmény 8. cikkének körébe vonta. Értelemszerűen e megállapítás az apa és a házasságon kívül született gyermekére is vonatkozik.

A *nagykorúságot elért gyermek azonban csak kivételesen értendő a család fogalmába*, ugyanis a Bíróság joggyakorlata megköveteli, hogy a szülő és felnőtt gyerme-

ke közötti kapcsolat az esetleges együttlakáson túl a függőségnek egy olyan fokát demonstrálja, ami a normál érzelmi kötődésen túlmutat.

A családi élet megállapítása szempontjából lényeges, hogy az ténylegesen létezen, és ne csak névlegesen álljon fenn. Vagyis ami a családi élet létezését illeti, akár a szülő-gyermek kapcsolat is megkérdőjelezhető, amennyiben az pusztán jogi köteleknek minősül. Nem esik azonban a családi élet fogalmi körébe a testvérek közötti kapcsolat, ha a szokásos érzelmi kötődésen túlmutató függőség nem áll fenn az érintettek között. Családi kapcsolatnak minősülhet az unoka és nagyszülő tényleges együttélése is. A tényleges együttélés azonban nem feltétlenül feltétele a családi kapcsolatok meglétének, viszont ez esetben szükséges, hogy az érintett személyek rendszeres kapcsolatot tartsanak, és bizonyos függőségi viszonyban álljanak egymással.

A névviselési jogot a Bíróság az Egyezmény 8. cikkének hatálya alá tartozónak minősítette. A svájci kérelmező amiatt emelt panaszt a Bíróságnál, mert a hatóságok nem engedélyezték számára, hogy a házasságkötést követően a felesége családi nevét is használja a sajátja után, míg a feleség esetében a svájci jog ezt engedélyezte. Egy másik hasonló esetben Törökországot marasztalta el a Bíróság, mert a hazai jog a feleségeknek nem engedélyezte, hogy választásuk szerint a házasságkötést követően is használhassák leánykori nevüket.

A családi életbe történő beavatkozás nem történhet csupán üres indokok alapján, annak megalapozottnak kell lennie. Azt, hogy a beavatkozás a hatóságok részéről szükséges volt-e egy demokratikus társadalomban, a Bíróság mindig körültekintően vizsgálja. Vizsgálata során azonban nem az általános európai gyakorlatot veszi alapul, hanem tekintettel van az érintett állam sajátosságaira is. Vagyis, ha valamely intézkedést egyes demokratikus társadalmakban nem alkalmaznak, nem feltétlenül jelenti azt, hogy egy másik államban annak használata ne lenne indokolt.

A szerző a családjogi viszonyokat tematikus bontásban tárgyalja. Ezek: *a házasságkötés és a házasság felbontása, a gyermekelhelyezés és a gyermektartás, a gyermekkel történő kapcsolattartás, az állami nevelés és az örökbefogadás, az apaság és a származás-megállapítás, valamint a gondnokság alá helyezés.*

A házasságkötés és a házasság felbontásának egy helyen történő bemutatását a szerző azzal indokolja, hogy gyakran az újabb házasságkötést éppen az előző házasság felbontásának lehetetlensége akadályozza. A Bíróság joggyakorlatában kifejezte azon álláspontját, hogy az államoknak nem áll jogukban a házasságok felbontásának merev megakadályozásával lehetetlenné tenni a felek újabb házasságkötését. Erre példaként hozható Írország esete, ahol az állam határozottan elutasította a házasságok felbontásának lehetőségét. A Bíróság egy ügy kapcsán elmarasztalta Írországot, amiért az alkotmány eleve kizárta a válást, ezért a házasságaik tönkremenetele után együtt élő és gyermeküket közösen nevelő kérelmezők nem köthettek házasságot. A Bíróság döntését követően az ír jogot módosították, és feltehetően ennek a döntésnek köszönhető az, hogy a válást ugyancsak ellenző Olaszország is változást eszközölt a belső jogban. Svájcot azért marasztalta el a Bíróság, mert a svájci jog a házasság felbontását követően kötelező várakozási időt írt elő az újabb házasság megkötése előtt annak a személynek, akit a házasság megromlásában vétkesnek ítélt a hazai bíróság.

A gyermekelhelyezés iránti és gyermektartási perekben mindig a gyermek érdekét kell előtérbe helyezni. Ezért nem ütközik az Egyezménybe a tagállamok azon gyakorlata, hogy valamelyik szülőt egyedül jogosítják a szülői felügyeleti jogok gyakorlá-

sára a gyermek egészsége és erkölcsi védelme érdekében. A gyermekelhelyezés iránti perekben a hatóságoknak *diszkriminációmentesen* kell eljárniuk, mindig a gyermek érdekeinek szem előtt tartásával. Egy ügyben a Bíróság azért marasztalta el Ausztriát, mert az osztrák bíróság azzal az indokkal döntött a gyermek apánál történő elhelyezése mellett, hogy az anya a Jehova Tanúi felekezetnek volt a tagja. Hasonló okokból marasztalta el a Bíróság Portugáliát, amiért az a gyermek anyánál történő elhelyezését azzal indokolta, hogy az apa homoszexuális és partnerével él együtt.

A *gyermekkel történő kapcsolattartási* jog mind az apának, mind az anyának garantálja a gyermekével való kapcsolattartási jogot. Ez érvényes a házasság felbontását követően, valamint akkor is, ha a gyermek megszületése a szülők életközösségének megszakadása utáni időszakra esik. A kapcsolattartási jog nem szűkíthető le a szülők kapcsolattartási jogára, ugyanis a Bíróság joggyakorlata alapján, adott esetben abba belefoglalatik a nagyszülők és unokáik, vagy a nagybáty és az unokaöcs kapcsolattartása is.

A gyermeknek a szülő hozzájárulása nélküli *állami nevelésbe vétele, vagy örökbefogadása* súlyos beavatkozás a vér szerinti szülők családi életébe. Ez akkor is igaz, ha a szülői felügyeletet egyedül gyakorló anya beleegyezésével kerül sor a gyermek örökbefogadására, ám az apa hozzájárulása hiányzik. Magyarország tekintetében a Bíróság indokoltan tartották a hatóságok intézkedését, mellyel az illegálisan külföldre örökbe adni kívánt gyermekek kiutaztatását megakadályozták, és őket átmenetileg intézetben helyezték el.

Az *apaság és a származás-megállapítás* eseteiben is a gyermek érdekét kell szem előtt tartani. Ha a gyermek érdeke az, hogy a születése óta ismert családban nevelkedjen, nem ütközik az Egyezménybe az, ha a biológiai apa nem ismertetheti el apaságát. Az apaság vélelmének megdöntése a házasságban született gyermek esetében tipikus. Nem találta egyezményesértőnek a Bíróság a dán jog azon rendelkezését, mely az apa számára az apaság vélelmének megdöntésére irányuló per megindítására viszonylag rövid határidőt szabott. Kétségtelen volt, hogy ez a rendelkezés a gyermek érdekeit védi. A holland jogot, mely nem teszi lehetővé a házasságban élő nő számára, hogy a gyermek apaságát kétségbe vonhassa, és ezzel lehetőséget teremtsen a vér szerinti apa számára a gyermek sajátjakénti elismerésére, a Bíróság egyértelműen egyezményesértőnek vélte.

A mai jogalkotási közegben, amikor az új Polgári Törvénykönyv családjogi részének újrakodifikálása napirenden van, a Grád András tollából megjelent mű nagy haszonnal forgatható az érdeklődők számára. Megérett az idő a családjogi jogszabályok hiányosságainak, valamint az időközben felmerült ellentmondások felszámolására, és a legutóbbi idők társadalmi változásai is elkerülhetetlen jogalkotási feladatok elé állítják az arra illetékeseket. A strasbourgi Bíróság az európai (európa tanácsi) államok esetleges 'botlásait' elbíráló legtekintélyesebb fórum, mely nem egyszer az elmarasztalt országot jogszabályai megváltoztatására kényszerítette. Láthattuk, hogy az egyes nyugat-európai országok hol előttünk járnak, hol mögöttünk haladnak bizonyos tekintetben, ám a Bíróság valamennyi tagállamnak zsinórmértékül szolgál.

Lőrincz Aranka
doktorandusz

– TUDOMÁNY, KULTÚRA, KÖZÉLET –

10 éves a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara

Ünnepi beszámoló

2005. október 26–27. között ünnepeltük Karunk fennállásának 10. évfordulóját. Az ünnepi megemlékezés kezdetén közös szentmisére gyűltünk össze, melyet dr. Erdő Péter bíboros, prímás, esztergom-budapesti érsek, egyetemünk nagykancellárja celebrált a Budapest-Józsefváros Szent József plébániatemplomban. Ezt követően dr. Fodor György rektor és dr. Bándi Gyula dékán urak megkoszorúzták a Horváth Mihály téri Pázmány Péter szobrot, majd az ünnepség résztvevői közösen átvonultak az ünnepi díszülés helyszínére, az Egyetem Dísztermébe.

Az ülésen részt vett többek között dr. Erdő Péter nagykancellár, dr. Sólyom László, a Magyar Köztársaság elnöke, dr. Zlinszky János professor emeritus, a Kar első dékánja, dr. Lomnici Zoltán, a Legfelsőbb Bíróság elnöke, dr. Fodor György, az Egyetem rektora, valamint dr. Bándi Gyula a Kar dékánja.

Az ünnepséget dr. Fodor György rektor nyitotta meg, majd dr. Erdő Péter nagykancellár köszöntötte a meghívottakat.

Ezt követően dr. Sólyom László köztársasági elnök beszédében kiemelte, hogy egy egyetem minősítését különösen a doktori képzés színvonala, valamint a professzorok szellemi határozzák meg. Hangsúlyozta továbbá, hogy az emberi tartással rendelkező és a hallgatót megbecsülő professzorok mellett szükség van az igényes hallgatókra, akik ösztönzik tanáraikat és ezáltal az oktatás minőségét javítják.

Dr. Lomnici Zoltán beszédében kiemelte: szükséges olyan szakemberek képzése, akik a gyakorlati társadalmi igényeknek is képesek megfelelni. Idézte dr. Zlinszky Jánost, a Kar első dékánját: „Nemcsak azt oktatjuk, amire most van szükség; a következő fél évszázadra tekintünk előre.”

Dr. Zlinszky János professor ünnepi felszólalásában köszönetet mondott mindazoknak, akik tíz évvel ezelőtt támogatták a jogi kar indulását, és akik ma is a Kar mellett állnak, valamint azoknak a hallgatóknak, akik az első évek nehézségeiben is kitartottak professzoraik mellett. Külön köszönetét fejezte ki azon munkatársaknak, akik a működéshez szükséges hátteret biztosították és biztosítják ma is.

Az ünnepi köszöntőket dr. Gáspárdy Ilona rövid beszéde zárta, aki – a Karon elsőként végzett évfolyam tagjaként – a hallgatókat képviselte az ülésen.

Ezt követően a Jog- és Államtudományi Kar tíz éve alatt végzett kiemelkedő munkájáért a következő tanárok részesültek kitüntetésben:

Dr. Bánrévy Gábor professor emeritus, a Nemzetközi Magánjogi Tanszék volt tanszékvezető egyetemi tanára;

- Dr. Békés Imre professor emeritus, a Büntetőjogi Tanszék volt tanszékvezető egyetemi tanára;
- Dr. Botos Katalin egyetemi tanár, a Heller Farkas Közgazdaságtudományi Intézet alapítója és vezetője;
- Eminenciás és Főtisztelendő dr. Erdő Péter bíboros, prímás, egyetemi tanár, esztergom-budapesti érsek, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnöke, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem nagykancellárja, az Egyetem volt rektora;
- Főtisztelendő dr. Fodor György egyetemi tanár, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem rektora;
- Dr. Gáspárdy László a Polgári Eljárásjogi Tanszék volt tanszékvezető egyetemi tanára;
- Dr. Jobbágyi Gábor a Polgári Jogi Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára, volt dékán-helyettes;
- Katona Klára, a Heller Farkas Közgazdaságtudományi Intézet adjunktusa;
- Dr. Kilényi Géza, az Alkotmányjogi Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára;
- Dr. Péteri Zoltán professor emeritus, az Jogbölcseleti Tanszék volt tanszékvezető egyetemi tanára
- Dr. Radnay József professor emeritus, prodékán, a Munkajogi és Szociális Jogi Tanszék vezetője.
- Dr. Szabó István, a Jogtörténeti Tanszék tanszékvezető egyetemi docense, dékán-helyettes;
- Dr. Tersztyánszky Éva mestertanár;
- Dr. Varga Csaba, a Jogbölcseleti Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára, volt dékán-helyettes;
- Dr. Zlinszky János professor emeritus, a Római Jogi Tanszék volt tanszékvezető egyetemi tanára, a Kar első dékánja.

Az egyetem adminisztratív dolgozói közül a Karon végzett tíz évi munkájáért kitüntetést kapott Újhelyi Lászlóné, a Gazdasági Osztály és dr. Halász Zsuzsanna, a Polgári Jogi Tanszék munkatársa.

Az ünnepséget Dr. Bándi Gyula dékán a Kar periodikája első számának bemutatásával zárta, amelynek címe Karunk jelmondata: IUSTUM, AEQUUM, SALUTARE.

Szilasi Alex zongoraművész zongorajátékával járult hozzá az évforduló méltó megünnepléséhez.

Az ünnepi fogadást követően került sor az Uránia Nemzeti Filmszínházban a „Iustum, Aequum, Salutare – 10 éves a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara” című dokumentumfilm bemutatására.

Az ünnepség másnapján Karunk oktatási egységei neves szakemberek bevonásával, különböző témakörökben tudományos konferenciákat szerveztek.

STÁGEL BENCE

Japán vendég látogatása a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán

2005 szeptemberének első hetében az MTA Jogtudományi Intézetének meghívásából Magyarországon tartózkodó *Ohya Takeiro* (Associate Professor of Jurisprudence, Nagoya University Graduate School of Law) meglátogatta Karunk Jogbölcséleti Tanszékét és ott *‘Az értelmezés helyzete a japán jogrendszerben’* címmel előadást tartott. Az előadáson és az azt követő beszélgetésen a tanszék munkatársai, valamint a téma iránt érdeklődő hallgatók és doktoranduszok vettek részt.

Az előbbieken már említett cím elsőre talán némiképpen félrevezető lehet, az előadó az értelmezés problematikáját ugyanis nem a kontinentális jogászképzésben használt hagyományos értelmében közelítette meg. E cím alatt nem a szigorúan vett jogszabály-értelmezés kérdéseit kívánta vizsgálni, hanem, jóval tágabb kontextusban, a jogszabályok fejlesztésére irányuló társadalmi és intézményi gyakorlatként ragadta meg az értelmezés problematikáját. Az ilyen értelemben felfogott értelmezés talán legáltalában a jogértelmezésen keresztül történő, a társadalmi környezet változásaira folyamatosan reagáló jogfejlesztéssel állítható párba. Ebből következően előadása szervesen összekapcsolódott a jogszociológiai megközelítéssel, azonban mégsem kizárólag csak az e tudományterülethez tartozó kérdésfeltevésekre korlátozódott.

Az előadás vezérfonala a jogfejlesztés és jogértelmezés sajátos, a japán jogrendben három pilléren nyugvó rendszere volt. Ez a három alkotórészből összetevődő rendszer az előadó szerint a japán jogrendszer egyik egyedi jellemzője és részletes vizsgálatán keresztül a japán jogot érintő mélyebb következtetések feltárásáig is el lehet jutni.

E hármas struktúra első eleme a bírósági rendszer. A nyugati jogrendszerekben, noha eltérő hangsúllyal, a bíróságok kiemelkedő szerepet töltenek be a jogfejlesztés folyamatában. Két tényező miatt azonban ez a helyzet az alapvetően kontinentális, főleg német jogi recepcióra épülő japán jogrendszerben nem ilyen egyértelmű. Az első tényező a japán alkotmányos rendszer felépítéséből következik; a bíróságoknak ugyanis nincs lehetőségük a törvények általános és átfogó értelmezésére, csak az egyes elbírálásra kerülő esetek során vizsgálhatják egy jogszabály adott rendelkezését. Egy alapjaiban szociológiai természetű tényező még tovább nehezíti a bíróságok jogfejlesztő tevékenységét. A japán bíróságokon jelenleg az ország összlakosságához viszonyítva igen kevés bíró és igazságügyi tisztviselő dolgozik, és ez a tény megakadályozza egy, a napi gyakorlaton túlmutató bírósági jogfejlesztés kialakulását. A teljes lakosságra levetített jogász populáció aránya egy huszada például az amerikai, vagy egy tizede a hasonló német arányszámoknak. Hasonló mértékű arányeltolódás figyelhető a bírósági rendszer szegmenseiben; többek között a bírák és az ügyészek vonatkozásában is. Az előadó szerint ez a jelenség, ami legáltalában jogász-hiányként jellemezhető, kizárólag csak a napi jogalkalmazói feladatok ellátását teszi lehetővé, a távlati jogfejlesztést már ellehetetleníti.

Az akadémiai szféra alkothatná az előbbieken említett jogértelmezési struktúra második pillérét, azonban e pontnál is több probléma merülhet fel. A japán akadémiai jogászság szinte teljesen elkülönül a gyakorló jogászok világától, mivel a két csoport szak-

mai szocializációja alapjaiban különbözik. Egy kutató jogász a jogázképzés hagyományos útját kell, hogy végigjárja (graduális tanulmányok, posztgraduális tanulmányok, doktori tanulmányok), míg egy praktizálni készülő jogász számára az Ügyvédi Kamara Vizsgálója (National Bar Examination) a legfontosabb teljesítendő feladat. Érdemes megjegyezni, hogy az előbbi vizsga eredményes teljesítéséhez nem szükségszerű feltétel a jogi diploma megszerzése. Ezért az akadémiai jogászság szinte sosem kerül kapcsolatba a napi joggyakorlattal és az általa támasztott kihívásokkal. E helyzetet tovább árnyalja az, hogy az egyetemeken és a kutatásban dolgozó jogászok érdeklődése alapvetően elméleti és leginkább a külföldi jogokra irányul, ezért oktatói és kutatói munkájukban nem a gyakorlati kérdésekre helyezik a fő hangsúlyt. Történeti perspektívából szemlélve megállapítható, hogy a japán akadémiai jogászság a Meidji-korszak kezdete óta a külföldi jogi megoldások importjában és hazai meghonosításában játszott jelentős szerepet.

A japán jogfejlesztési rendszer harmadik pillére a bürokrácia, azaz a minisztériumokhoz kapcsolódó hivatalnoki rendszer. E réteg (a 'Kanryo'-k, azaz a hivatali vizsgákat sikeresen teljesítő tisztviselők) szintén elkülönül az előbbi két csoporttól, és önálló rendszert alkot. Az előadó szerint a minisztériumok és hivatalok világa a japán jogfejlesztés valódi színtere. Ez azzal magyarázható, hogy közvetlenül a kormány alá rendelve működik egy speciális hivatal (Cabinet Legislation Bureau), amelynek feladata a kormány elé terjesztendő törvényjavaslatok tüzetes vizsgálata és adott esetben az alkotmányos előírásokkal és a jogrend egészével történő összeegyeztetése. Ez az intézmény komoly tekintéllyel rendelkezik. Ennek legfontosabb forrása az itt dolgozó hivatalnokok magas szintű, a jogszabály előkészítés terén szerzett tapasztalata. E hivatal működése magyarázza azt a tényt, hogy noha a japán Legfelsőbb Bíróságnak jogában áll alkotmányossági kontrollt gyakorolni a jogszabályok felett, hatvan éves gyakorlata alatt csak kevesebb, mint tíz esetben minősített egy jogszabályt alkotmányellenesnek. Ohya Takehiro szerint Japánban a jogfejlesztés valódi súlypontja tehát a minisztériális hivatalok rendszere, beleértve az előbbi speciális hivatalt is, míg a másik két szféra a korábbiakban bemutatott okok miatt csak periférikus szerepet játszik e folyamatban.

Fontos kérdés, hogy miért és hogyan jött létre ez az egyedi struktúra Japánban. Ebben az összetett kérdéskörben a válaszok két csoportja világosan elkülöníthető. Először azt érdemes hangsúlyozni, hogy a modern japán jogrendszer szinte teljesen külföldi jogintézmények átvételére épül, és e felgyorsított, a sikeres modernizáció érdekében végrehajtott recepció nem tette lehetővé a jogfejlesztő értelmezés saját nemzeti hagyományainak kialakulását. E fontos tényező mellett pedig azt is meg kell említeni, hogy a második világháborút követő erőteljes amerikai befolyás a jogfejlődés terén is éreztette hatását, mivel megszüntette a világháború előtt létező, francia mintára kialakított, a közigazgatási ügyek különálló elbírálására kiépített bírósági rendszert, és így végleg elszakította a jogfejlesztést gyakorlatban végző hivatalnokokat a joggyakorlattól. Az amerikai bírósági rendszer átültetése ezek szerint a másik fő oka a sajátos japán rendszer kialakulásának.

Hogyan értékelhető ez, az előbbiekből vázlatosan bemutatott, egyedi jelenség? E kérdés megválaszolásánál az előadó szakított a hagyományos jogszociológiai megközelítéssel, és a hasznosság szempontjait helyezte előtérbe. Vajon a három alkotórész szigorú elkülönülése jó-e a japánok számára? A modern és gazdasági nagyhatalommá váló Japán kialakulásának évtizedeiben e rendszer mindenképpen hasznos volt, mivel

előtérbe állította a viták magánúton történő rendezését, és így nem vált szükségesség egy igen költséges igazságszolgáltatási rendszer kiépítése. Miután azonban Japán gazdasági nagyhatalommá vált, a struktúrába kódolt bizonytalanság komolyan hátráltathatja a további fejlődést. Egy modern, posztindusztriális társadalomnak, amelyet a modernizációs folyamat kezdetekor és első évtizedeiben még egységes társadalomkép fokozatos széttöredezése jellemez, már nem a jogon kívüli, gyakran informális eljárásokon alapuló konfliktus-feloldásra van szüksége, hanem sokkal inkább a formális jog által biztosított konfliktus-megoldásra. Éppen ezért a rendszer átalakítása elkerülhetetlen.

Részben az előbbi felismerésen alapul a jogi oktatás 2003-ban megkezdett reformja. Összhangban az évente háromezer új jogász képzésére irányuló nemzeti célkitűzéssel, számos egyetemen alapítottak új jogi 'fakultásokat' (Law Schools), amelyek elvégzése után a hallgatók azonnal megpróbálkozhatnak az Ügyvédi Kamara új típusú vizsgájával (New National Bar Examination). A tervek szerint a jelentkezők megközelítőleg ötven százaléka teljesíti majd ezt a vizsgát sikerrel, ellentétben a hagyományos vizsgával, ami csak a vizsgázók töredékének (kettő és öt százalék között) sikerült. Ettől az intézkedéstől a gyakorló jogászi pálya népszerűbbé válását és így a jogászok számának növekedést várják az illetékesek. E reformfolyamatban történtek kísérletek a rendszer három, jelenleg elkülönülő alkotórésze közötti kapcsolat erősítésére, ugyanis a jogi oktatásban gyakorló jogászok is részt vesznek, és ettől az akadémiai és gyakorlati szféra között fennálló távolság csökkenése remélhető.

Az előadást követő beszélgetésen több kérdés is szóba került. Az előadó részletesen kitért arra, hogy a mediáció intézménye, alapvetően informális jellege miatt, gyakran rendkívüli módon befolyásolható és egyes esetekben akár a társadalmi státusz alapján is eldőlhet egy ügy. Ez nyilvánvalóvá teszi azt, hogy egy modern piacgazdaság jogvitáinak megoldására ez a rendszer már nem alkalmazható. Ezért szükséges a jog szerepének növelése, mivel a jog olyan formális egyenlőséget kínál, amely a különféle informális jellegű eljárások során nem minden esetben valósulhat meg. Érdeemes azt is megjegyezni, hogy a jelenlegi japán rendszerben egy jogi, de adott esetben egy mediációs eljárás is igen költséges lehet, ezért a felek problémáikkal gyakran fordulnak a yakuzához (a szervezett bűnözés japán neve) ügyeik megoldásáért. Ez a jelenség ugyancsak a jelenleg működő rendszer átalakításának szükségességét jelzi.

Felvetődött a hagyományos japán jogi tradíció kérdésköre is. Van-e napjaink Japánjában szerepe a tradicionális japán jognak? Előadónk e kérdésre reflektálva több mítoszt is eloszlatott a mai japán jogot illetően. Véleménye szerint a hagyományos japán társadalom felbomlásával és a városi lakosság jelentős növekedésével párhuzamosan (nem szabad elfelejteni, hogy az iparosodás kezdetéig Japán lakosságának nagy többsége a falvakban élt és mezőgazdasági termeléssel foglalkozott) eltűnőben van a tradicionális japán gondolkodás és vele együtt a hagyományos japán jog is. A városok lakossága már nem érdekli a tradíciók iránt, és ezt érzékletesen fejezik ki az a tény is, hogy a jogi egyetemeken csak választható kurzusok keretében tanítják a hagyományos japán jogot, amit a hallgatók háromnegyed része sosem hallgat le.

IN MEMORIAM GÁSPÁRDY LÁSZLÓ (1937–2006)

2006. március hó 25. napján, életének 69. évében elhunyt dr. Gáspárdy László, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Miskolci Egyetem nyugalmazott egyetemi tanára. Immáron közel három éve derült fény a komoly betegsége, mellyel az utolsó idő-kig erős lélekkel vette fel a harcot, de az végül elragadta közülünk. Tanítványaiként lelkünkben végig aggódva kísértük figyelemmel e küzdelmet. Példaként állott előttünk a hitéből fakadó emberi tartás és optimizmus, mely a nehéz időszakokban sem engedte számára, hogy a szakmai közéletből teljesen visszavonuljon és felhagyjon a tudományos munkával. Távozásával nemcsak a per jogtudomány lett szegényebb, hanem az egész hazai jogászság veszített egy színes egyéniséget, akire igen nagy tisztelettel és szeretettel gondolnak vissza munkatársai és barátai, de azok az egykori tanítványai is, akiknek a diploma megszerzése után még hosszú évekig egyengette az útját a választott gyakorlati vagy elméleti pályájukon.

Gáspárdy László 1937. október 11-én született a fővárosban egy egri származású orvos-művészettörténész házaspár gyermekeként. A budai Toldy Ferenc Gimnáziumban érettségizett, majd felsőfokú tanulmányait Pécsen kezdte meg. Később Szegedre került, ahol 1960-ban kapott „summa cum laude” minősítésű jogi diplomát, két évvel később pedig „kitűnő” eredménnyel tette le a jogi szakvizsgát. Ezt hosszabb gyakorlati pálya követte az ügyészség kötelékében, amit 1982-ben adott fel az oktatói-tudományos pályáért 1982-ben, és a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Állam- és Jogtudományi Intézetében a Polgári Eljárásjogi Tanszék alapítója lett.

Tudományos-oktatói munkássága azonban ennél jóval korábban kezdődött, hiszen az ügyészi munka mellett részt vett az egyetemi alapképzésben és a végzett jogászok továbbképzésében az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán. 1968-ban 31 évesen lett kandidátus „A tilos szerződések” című értekezésének megvédését követően. Első írásai a polgári anyagi joghoz, valamint a munkajoghoz kötődtek, ám az 1970-es évek második felétől kezdve már egyre több polgári per jogi tanulmányt találhatunk a publikációs jegyzékében. Akadémiai doktori címét 1984-ben szerezte „A polgári per idődimenziója” című értekezésével, amely néhány évvel később könyv alakban is megjelent az Akadémiai Kiadó gondozásában és a per jogászok több generációja számára szolgált és szolgál vezérfonálul a kutatómunka során.

A Miskolci Egyetemen számos vezetői megbízatást látott el, így például több éven át a Civilisztikai Tudományok Intézetének igazgatója volt, illetőleg dékánhelyettes. Később a Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola alapítója és vezetője lett. A Miskolci Egyetem Pro Universitate, a Kar a Pro Facultate Iurisprudentiae kitüntetésekkel és professor emeritus címmel ismerte el munkáját.

A miskolci tanszék alapítása során nyert tapasztalatok segítették a polgári eljárásjogi oktatás alapjainak megeremtését a 1990-es évek közepén a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen is. Éveken keresztül a két város közt „ingázva” igyekezett a felhalmozott tudásanyagot és az általa vallott értékeket megosztani a budapesti és miskolci diáksággal és kollégákkal. Eközben a miskolci tudományos műhelyben elindította a pályán későbbi utódjait. Gondos szakmai iránymutatásai és megtisztelő figyelme a külföldi tanulmányutakon is kísérté őket. A Miskolci Egyetemen a tanszékvezetést

2002-ben adta át ottani tanítványának és a továbbiakban erejét a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen való munkára összpontosította. Innen 2005 januárjában vonult nyugdíjba betegségére tekintettel, átadva a tanszék szakmai irányítását egykori miskolci tanítványának. Eddig az időpontig vezette a Doktori Iskolát is. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának Pro Facultate díját 2005 tavaszán kapta meg. Az egykori tanítványok kezét azonban a legnehezebb pillanatokban sem engedte el, a felhalmozott élettapasztalatra alapozott jó tanácsokra biztos számíthatunk ezután is. Nyugdíjazását követően is a szakmai közélet aktív résztvevője maradt.

A közéleti szerepvállalás az ő esetében olyan mérvű volt, hogy még közelebbi munkatársait is komolyan zavarba lehetett hozni egy-egy olyan kérdéssel, vajon fel tudnák-e sorolni valamennyi korábbi és aktuális megbízatását. Tagja volt a polgári eljárásjogászok legrangosabb képviselőit tömörítő olyan nemzetközi szervezeteknek, mint pl. az „International Association of Procedural Law”, „Wissenschaftliches Verein für Internationales Privatrecht und Zivilverfahrenrecht”, „Associazione Italiana tra gli studiosi del processo civile”. Ott volt a hazai „jogászélet sűrűjében” is, részt vett többek között az MTA Jogtudományi Bizottságának, a Jogtudományi Közlöny Szerkesztő Bizottságának, a Jogi Szakvizsgabizottságnak, Magyar Professzorok Világtanácsának, az MTA Miskolci Akadémiai Központja Polgári Eljárásjogi Munkabizottságának munkájában. Elnökségi tagja volt a Magyar Egyetemi és Főiskolai Tanárok Egyesületének, elnöke a Magyar Akkreditációs Bizottság Állam-, Jog- és Közigazgatás-tudományi Bizottságának, valamint az MTA Munkavédelmi Albizottságának. Miskolcon öt alkalommal szervezte meg az olasz perjogtudomány képviselőinek részvételével az ún. „Olasz-magyar perjogi konferenciákat”. Közéleti tevékenységéért 2005-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjét, valamint a Pro Cultura Christianae kitüntetést vehette át.

Tudományos munkájának eredményeképpen számos önálló és társszerzőkkel írott könyv, valamint közel kétszáz tanulmány született. Az utóbbiak közül sok idegen nyelven – főként olaszul és németül – íródott. A két magyar polgári eljárásjogi kommentár több fejezetének szerzőjeként tartották számon. Tapasztalataira, tudására a kodifikátorok is számíhattak és építettek is évtizedeken keresztül. Kutatásainak súlypontja elsősorban a pertartam vizsgálatára, összehasonlító és perjogtörténeti kérdésekre, az alapelvekre és a polgári per alternatíváinak vizsgálatára esett. Még az utolsó hónapokban is intenzíven foglalkozott a közigazgatási perek és az alkotmányosság kérdésével. Tudományos eredményein túl a magyar processzualisztika történetébe egy új nyelvezetnek, stílusnak a megteremtésével véste be nevét örök időkre. A széleskörű humán műveltségről tanúskodó és a folyamatokat „felülről” vizsgáló, átfogó szemléletmódján nyugvó gondolatait, mondanivalóját hamisíthatatlan egyéni stílussal fűszerezve volt képes közreadni. E sajátos gondolatközlési mód leírására méltatlannak érzi magát az emlékező tanítvány, álljon tehát itt a műveiből kiragadott néhány példa bizonyossággul. Mára megkerülhetetlen kiindulási ponttá vált az a többünk által sokat idézett gondolata, mely a polgári perjog erős nemzeti karakterét hangsúlyozva mutat rá a harmonizációs nehézségekre: „Az Európai Unióban csupán részterületeken, bár fontos részterületeken jött létre közös érvényű szabályozás, [...] a nemzetközi polgári eljárásjogi berendezkedés olyan terület, amely meglehetősen rezisztens az egységesítő törekvésekkel szemben, olyan terület, ahol a hagyományok inerciaja

nehezen fékezhető [...]” A polgári per jövőjéről szólva egyik tanulmányában így fogalmazott az ezredfordulón: „Polgári perjogunk fejlesztésének alapvető irányairól szólván megkockáztatok két olyan feltételezést, amely – ha beigazolódik – de lege ferenda reflexiót igényel a jogalkotótól. Az egyik feltételezésem, hogy a perbe szállítás motívumai a jövőben még inkább felerősödnek, egyre többen vélhetik úgy – és piacgazdasági viszonyok között nem alaptalanul –, hogy a törvényház lehet a gazdasági verseny egyik végső helyszíne. Feltételezem még a nemzetközi dimenzió számottevő térhódítását a hazai perjogi glóbuszon, azaz a jogharmonizációból fakadó egyes megoldások szükségét, továbbá a külföldi elem fokozódását mind a perekben érintett személyek és érdekeik, mind az alkalmazandó jogot illetően”. A modern magyar perjogtörténetről az ezredfordulón kiadott műve önmeghatározásában „kisonográfának” neveztetett. Így is vonult be a szakmai köztudatba és vált az történetiséggel foglalkozó kutatók egyik alapvető forrásává. E mű bevezetőjében olvashatjuk azt a néhány jellegzetes szófordulatot, mellyel – bár szerényen, de – igen találóan határolta körül a mű célját: „Talán haszon származhat abból, ha a nagyjórészt a tételes jogra, részben a legiszlátorius megoldásokra és a jogösszehasonlításra módfelett indokoltan tájolt perjogi szakirodalmunk paravánját lebontva láttatni engedjük a történeti félmúlt alakzatait.” Hosszan folytathatnánk a sort...

Egyedi, színes előadásmódja nemcsak a tanítványai között hozott számára kiemelkedő népszerűséget, hanem szakmai körökben Európa-szerte híressé vált. Nem csoda tehát, hogy számos egyetemre (Poznan, Parma, Bologna, Catania, Milano, Trento, Athen, Torino, Krakkó, Palermo, Róma, Trier, Regensburg, Utrecht, Coimbra, Aachen, Trieste, Jena, Olomouc stb.) hívták vendégprofesszorként, konferenciákra előadóként, nemzeti referensként. Feljegyzéseiből arra következtethetünk, hogy a pályafutása során tartott – százat is meghaladó – előadásainak majdnem a harmada idegen nyelvű. Messze földön ismert kiváló nyelvtudása, nyitottsága és emberszerető személyisége sok barátot szerzett neki külföldön is, szakmai kapcsolatai főképpen – de nem kizárólag – Olaszországra, Németországra, Ausztriára, Lengyelországra, Görögországra koncentráltak.

Igazi iskolateremtő egyéniség volt. Rá valóban igazak az író szavai: „[...] a tanári pálya minden más pályánál tágasabb, távlatosabb, határtalanabb, s mint a Nílus termékeny vize, túlárad saját partjain. A jó tanár nemcsak pedagógus, hanem kertész, filozófus, lélekbúvár, művész és mesterember egy személyben, s nemcsak tudását közvetíti (bár az sem kevés), hanem példát ad, jellemet formál, ültet, gyomlál, olt és szemez, mint a gyakorlati kertész, életet visz a könyvekbe, a könyveken keresztül a tanításba, állandó s eleven hidat épít az eszmény és a mindennap, az elvontság és a tapasztalás közé”. A talentum nem csupán arra tette képessé, hogy felébressze a fiatalság érdeklődését és elkötelezettségét az oktatott tárgy iránt. Maga köré vonzott egy új kutató-oktató generációt, valódi tudományos műhelyt teremtve. Tette ezt a személyiségéből fakadó könnyedséggel és ötletességgel: a fiatalabb generációkat inkább példájával inspirálva, a tudományos munka szabadságának elvét vallva észrevétlenül irányítgatva őket, számukra az egyéni kibontakozásra megfelelő teret engedve, mindig kerülve az adminisztratív ösztönzők alkalmazását. Az idő őt igazolta, „az elvetett mag jó földbe esett”, és a létrehívott tudományos műhely munkáját az ezredfordulót követően három tudományos fokozat születése koronázta meg.

A nagy egyéniségek szellemi kisugárzása természetesen nem korlátozódik szakmai-tudományos környezetükre, hatásuk az élet minden rétegét átjárja. Különösen igaz volt ez Őrá, akinek az életében a család mindig nagyon fontos szerepet játszott: feleségével három gyermeket neveltek fel és közvetítették a népes családban a szülőktől átöröklött keresztény konzervatív kultúrát.

Egy nagyszabású életút szakadt meg, egy kiemelkedő életmű végét jelző pont került kitörölhetetlenül a XX–XXI. századi perjogtudomány-történet egy igen jelentős fejezetének végére azon a márciusi hajnalon, amikor elment közülünk. A fájdalom óráiban a bennünket átjáró hiányérzeten próbálunk úrrá lenni, hogy emlékét szívünkben megőrizve igyekezhessünk a kijelölt úton a megkezdett munka méltó folytatóivá válni.

HARSÁGI VIKTÓRIA

